

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 17 lipca 2024 r.

Poz. 7247

UCHWAŁA NR II/12/2024 RADY GMINY KARNIEWO

z dnia 28 maja 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 oraz art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 609) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Karniewo.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady

Jan Magnuszewski

Załącznik do uchwały Nr II/12/2024
Rady Gminy Karniewo
z dnia 28 maja 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KARNIEWO NA LATA

2024 - 2027

Wykonawca:

GEZPRO Daniel Wiśniewski

ul. Traktorowa 50/25

87-100 Toruń

Zamawiający:

Urząd Gminy Karniewo

ul. Pułtуска 3

06-425 Karniewo

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,

EFS – Europejski Fundusz Społeczny,

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,

GOK – Gminny Ośrodek Kultury,

GUS – Główny Urząd Statystyczny,

Dz. U. – Dziennik Ustaw,

KEZA – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego,

KGW – Koło Gospodyń Wiejskich;

KPZK – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju,

KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,

MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,

MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,

SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),

UG – Urząd Gminy,

WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to druga edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2013 – 2016”, został przyjęty uchwałą Nr XXX/162/2013 z dnia 28 listopada 2013 r. roku przez Radę Gminy Karniewo.

Program jest podstawowym dokumentem dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, jednocześnie znajdujących się na terenie jednostki. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały aktualne dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię gminy oraz ważniejszych miejscowości, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególnie pogłębionej diagnozie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczenia kulturowego oraz na własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomości zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące aktualny stan zabytków na 2023 rok.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorzad.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZA – kart ewidencji zabytku archeologicznego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często

w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomością zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zielenią i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie. Prace terenowe mające na celu dokumentację fotograficzną obiektów zabytkowych, w celu opracowania gminnej ewidencji zabytków przeprowadzono w dniach 2-4 maja 2023 r. Przeprowadzona inwentaryzacja zabytków pozwoliła zweryfikować faktyczny stan zachowanego dziedzictwa. Mieszkańcy gminy zostali poinformowani o prowadzonych pracach poprzez zamieszczenie ogłoszenia na stronie internetowej gminy w zakładce „tablica ogłoszeń Urzędu Gminy Karniewo” oraz informacji w formie plakatu. Powyższą wiadomość wstawiono również na facebooku gminy. Ponadto w miejscowościach, w których przeprowadzono inwentaryzację, rozwieszono na tablicach ogłoszeń plakaty informacyjne.

Gminna ewidencja zabytków z terenu Gminy Karniewo opracowana została po przeprowadzeniu badań terenowych oraz kwerendy konserwatorskiej celem uzyskania odpowiednich materiałów do jej sporządzenia. Podczas prac terenowych przeprowadzono krótkie wywiady z właścicielami obiektów zabytkowych. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Ostrołęce udostępnił cenną i ważną dokumentację, tj. karty ewidencyjne obiektów nieruchomych, karty komentarzy, karty założeń parkowych oraz karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych wraz z mapami, a także decyzje dotyczące wpisu do rejestru zabytków. Karty GEZ (zarówno dla zabytków archeologicznych, jak i zabytków architektury i budownictwa) opracowano w lipcu 2023 r.

Do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami przystąpiono w listopadzie 2023 r. po ostatecznym zaakceptowaniu GEZ przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W tym celu niezbędna okazała się fachowa literatura związana z dziedzictwem kulturowym gminy oraz ogólnodostępne materiały znajdujące się w sieci. Dodatkowo przeprowadzono kwerendę w Gminnej Bibliotece Publicznej w Karniewie w celu zapoznania się z materiałami historycznymi dotyczącymi gminy. Ponadto pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu. Zaznajomiono się również z materiałami dotyczącymi Gminy Karniewo będącymi w zasobach NID.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Gminy Karniewo.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 zostanie przekazany do WUOZ, Delegatura w Ostrołęce celem pozytywnego zaopiniowania. Dalej, uchwalony będzie przez Radę Gminy Karniewo oraz zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 uwzględnia wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

Inwentaryzacja zabytków !

Gmina Karniewo przeprowadza inwentaryzację
zabytków (dokumentacja fotograficzna) w dniach

2-4 maja 2023 r.

celem aktualizacji gminnej ewidencji zabytków.

Właściciele zabytków proszeni są o ich udostępnienie.
Inwentaryzator wykonywał będzie zdjęcia z zewnątrz
obiektów oraz posiadał będzie upoważnienie
Wójta Gminy Karniewo.

Zinwentaryzowane zostaną wszystkie obiekty będące w ewidencji
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ryc. . Plakat informacyjny

Źródło: opracowanie własne

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub **wójt** (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.”

W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 roku poz. 840 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 roku poz. 40 ze zm.).

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 977 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 roku, poz. 682 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2556 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1336 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 roku., poz. 344 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 roku, poz. 194 ze zm.).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 roku, poz. 571).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021 roku, poz. 485 ze zm.).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2023 roku, poz. 887 ze zm.).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).

11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385),
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2053).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata **2024-2027**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

– weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;

– wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;

– roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmocnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmocnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. przyjęto Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Strategia określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. Dokument składa się z 7 rozdziałów: Charakterystyka modelu rozwoju Polski do 2030 r., Cel główny i obszary strategiczne, Warunki realizacji Strategii – ramy makroekonomiczne i harmonogram, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze równoważenia potencjałów rozwojowych regionów, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze efektywności i sprawności państwa, Monitorowanie realizacji Strategii. Sformułowano następujący cel główny: *„Poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartościami oraz tempem wzrostu PKB w Polsce”*. Wyodrębniono 3 obszary strategiczne, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

- 1) Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna;
- 2) Polska Cyfrowa;
- 3) Kapitał ludzki;
- 4) Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko.

W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:

- 1) Rozwój regionalny;
- 2) Transport.

W obszarze efektywności i sprawności państwa:

- 1) Kapitał społeczny;
- 2) Sprawne państwo.

W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w Strategii wskazano na wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. przyjęto Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Dokument składa się z 8 rozdziałów: Zagospodarowanie Przestrzenne Kraju, Uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski 2030, Zasady i cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Typologia obszarów funkcjonalnych, System realizacji Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Stan przestrzennego zagospodarowania kraju 2011 – mapy diagnostyczne. W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Przedstawiono cel strategiczny: *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.”* Ponadto wyodrębniono następujące cele:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa Cel 6. Przywrócenie i utwalenie ładu przestrzennego

W ramach kierunku działania 1.1. Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast wskazano na potrzebę rewitalizacji historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe. Z kolei w kierunku 2.2.4. Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej nawiązano do ochrony i rewaloryzacji zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych. W kierunku działania 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej podano, że uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych. Procedury te będą obejmowały także programy rewitalizacji obszarów przemysłowych i kryzysowych. Działania będą dotyczyły także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych

przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerwy archeologiczne. Wyszczególniono także kierunek działania 6.4.2. Obszary ochrony krajobrazów kulturowych – „W celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów.” W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w KPZK 2030 wskazano również, że w perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki. Ponadto na mapie diagnostycznej 18 przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie zabytków w kraju. Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest Rejestr zabytków, który jest stale uaktualniany przez służby konserwatorskie. Największa liczba zabytków nieruchomych znajduje się w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku i Łodzi, natomiast największe nasycenie gmin zabytkami nieruchomymi umieszczonymi w rejestrach dotyczy województwa opolskiego, dolnośląskiego i wielkopolskiego oraz na obszarze między Warszawą i Łodzią.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa mazowieckiego i powiatu makowskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Karniewo. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Makowskiego obowiązywał w latach 2016-2020, zaś Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami w latach 2010-2013. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa i powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Uchwałą nr 1721/267/21 z dnia 26 października 2021 r. Zarząd Województwa Mazowieckiego przyjął Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025. Dokument składa się z 3 głównych rozdziałów:

1. Wprowadzenie.
2. Część planistyczna.
3. Część zarządcza.

W części pierwszej przedstawiono podstawę prawną, spójność z dokumentami strategicznymi oraz zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa. W części drugiej opracowano misję i wizję. Misją opieki nad zabytkami województwa to: *„Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”*. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025 jest obszerna i brzmi następująco: *„Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbano o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.”*

W rozdziale drugim wyznaczono obszary strategiczne programu na podstawie zidentyfikowanych problemów:

1. Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.
2. Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
3. Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

Obszary strategiczne odpowiadające na kluczowe problemy:

1. Edukacja kształtująca świadomość i postawy.
2. Optymalizacja systemu dostępu do środków.
3. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

Dla każdego obszaru strategicznego zidentyfikowano następujące cele:

- 1.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
- 1.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
 - 2.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
 - 2.2. Dbłość o zabytki własne województwa.
 - 3.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
 - 3.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków

W rozdziale trzecim opisano proces wdrażania programu, w tym strukturę zarządzania programem, procesy zarządcze oraz monitoring realizacji programu.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Uchwałą nr 72/22 z dnia 24 maja 2022 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego przyjął Strategię rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Program jest kolejną edycją podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, jak też średniookresowe kierunki działań. Składa się z kilku rozdziałów, w tym m.in.: diagnoza-wnioski, wyzwania. Jeden z podrozdziałów w ramach ww. rozdziału dotyczy kultury i dziedzictwa kulturowego. W nim wskazano cenne informacje, takie jak:

- województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce;
- miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa;
- najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne;
- województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4);
- województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych;
- dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków;
- postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych.

W dokumencie podano wizję: „*Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie*” oraz cel główny: „*Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwały i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska*”. Jednym z obszarów celów rozwojowych jest kultura i dziedzictwo – Mazowsze bogate kulturowo. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia. W ww. obszarze wskazano następujące kierunki działań:

- ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa;
- upowszechnianie kultury i twórczości;
- kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Gmina Karniewo, podobnie jak i pozostałe gminy z powiatu makowskiego nie znalazła się w żadnym z dziewięciu wyznaczonych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych, będących obszarami strategicznej interwencji.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Uchwałą nr 22/18 z dnia 19 grudnia 2018 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego po raz ostatni przyjął zmianę planu. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego składa się z części głównej – tekst oraz 6 załączników. Dokument składa się z 7. rozdziałów. W podrozdziale 2.11. opisano ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego. Wskazano, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Należą do nich Historyczne Centrum Warszawy – obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz pomniki historii (5). Podano również, że liczba zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków wynosi ponad 28 tys. pozycji. W podrozdziale 6.8. wskazano działania dotyczące opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr ochrony współczesnej, w tym m.in.:

- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez: ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych;
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;

- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.

W podrozdziale 6.8. Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej, wskazano że Karniewo mają być jednym z czterdziestu jeden ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu. W załączniku nr 6 pn. Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego, na terenie Gminy Karniewo zaznaczono układ urbanistyczny liniowy wpisany do rejestru zabytków (linia kolejki wąskotorowej) przechodzący przez północno-wschodnią część gminy.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C(2022) 8693 przyjęła 2 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (wersja 1.2). W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie dla bardziej konkurencyjnego i inteligentnego Mazowsza.
2. Fundusze Europejskie na zielony rozwój Mazowsza.
3. Fundusze Europejskie na rozwój mobilności miejskiej na Mazowszu.
4. Fundusze Europejskie dla lepiej połączonego i dostępnego Mazowsza.
5. Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu.
6. Fundusze Europejskie dla aktywnego zawodowo Mazowsza.
7. Fundusze Europejskie dla nowoczesnej i dostępnej edukacji na Mazowszu.
8. Fundusze Europejskie dla aktywnej integracji oraz rozwoju usług społecznych i zdrowotnych na Mazowszu.
9. Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim.
10. Pomoc techniczna (EFRR).
11. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym CP5 realizowany za pomocą procesu rewitalizacji oraz konserwacji i rewaloryzacji zabytków nieruchomych, a także ich udostępnianie na cele publiczne.

Ponadto dla każdego priorytetu wskazano cele szczegółowe. Dla priorytetu IV wskazano 4. cele szczegółowe, w tym cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

W jego strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

W ramach typu projektu: Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne za priorytetowe uznano działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Szczególnie preferowane będą te obszary, które jednocześnie zostały wykazane jako zmarginalizowane w dokumentach strategicznych na poziomie regionalnym. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na poprawę oferty regionalnej i podregionalnej – tzn. turystycznej i kulturalnej, bazującej na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach i przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów, np. w zakresie zarządzania, systemu organizacji usług, kreowania nowych, innowacyjnych produktów czy wykorzystywania efektów współpracy i synergii do realizacji usług turystycznych, co pozwoli na wzrost dochodów i tym samym przyczyni się do odbudowy lokalnych gospodarek. Planowane działania inwestycyjne w zakresie rozwoju oferty turystycznej i rekreacyjnej, powinny być realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów. Przy realizacji inwestycji należy stosować urządzenia minimalizujące presję

ze strony turystów i właściwie wyposażać miejsca zagospodarowanego odpoczynku. Dla priorytetu IX - Mazowsze bliższe obywatelom wyznaczono cele szczegółowe:

- 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

W ich strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

W ramach typu projektu: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego za priorytetowe uznano wspieranie mających istotne znaczenie dla lokalnej społeczności obiektów zabytkowych, które funkcjonują w odnowionej formie będą stanowiły ważny element aktywizacji środowiska, zmiany społecznej lub ożywienia miejscowej gospodarki. Z uwagi na ogromne znaczenie dziedzictwa kulturowego w obszarach rewitalizacji, niezwykle ważne jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne i społeczne. Szczególne wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone (z uwagi na zły stan techniczny) oraz zabytki najcenniejsze – posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową objęte jedną z form ochrony prawnej, przewidzianych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które kreują ducha miejsca w obszarach dotkniętych kryzysem. Ponadto nacisk kładziony będzie na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki oraz pozwalające na ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne, w których będzie prowadzona działalność sprzyjająca integracji społecznej. Kluczowym efektem działań powinno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych w przestrzeni publicznej sprzyjające utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności i integrujące mieszkańców.

W ramach typu projektu: Rewitalizacja obszarów zdegradowanych za priorytetowe uznano kompleksowe projekty (w tym na terenach miast w ramach celu szczegółowego 5(i) pozwalające na wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Interwencja ta powinna pozwolić na pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy poprzez wsparcie przedsiębiorczości, samozatrudnienia i gospodarki społecznej, a także poprawę jakości przestrzeni w której funkcjonują.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027. Strategia Rozwoju Gminy Karniewo opracowana została w 2001 r. i jej założenia nie są aktualne.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo

Uchwałą nr XXXI/172/2013 z dnia 30 grudnia 2013 r. Rada Gminy Karniewo przyjęła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego składa się z 3 głównych części:

- uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego;
- kierunki i polityka przestrzenna;
- uzasadnienie zawierające objaśnienia przyjętych rozwiązań oraz syntezę ustaleń projektu studium.

Ponadto opracowano rysunki studium zarówno do części „uwarunkowania”, jak i do „kierunków”. W części „uwarunkowania” opracowano rozdział I.7 pn. Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W tej części studium opisano zarys historii i przemian struktury przestrzennej gminy, a także walory środowiska kulturowego. Osobnej analizie wśród walorów środowiska kulturowego poddano zabytkowe układy przestrzenne, zabytki budownictwa i architektury, zabytki architektury sakralnej, zabytki architektury rezydencjonalnej, zespoły dworskie, zabytkowe założenia zieleni oraz zabytkowe cmentarze. Rozpoznano również zasób środowiska kulturowego na obszarze gminy z podziałem na: obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków, obszary objęte ustaleniami ochrony w MPZP, obiekty i obszary ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne. Analizę kulturową podsumowano, wskazując stan i zagrożenia środowiska kulturowego.

W części „kierunki” w podrozdziale II.4. opisano obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazane zostały zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym cele działań na rzecz ochrony zasobów oraz zadania. Wymieniono obszary i obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków oraz ich elementy podlegające ochronie. Wskazano także w jakich sytuacjach wymagane jest pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wykaz istniejących obiektów i obszarów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przedstawiono w formie tabelarycznej. Dla ww. obiektów wskazano formy ochrony oraz wymagania polityki przestrzennej. Wymieniono także stanowiska archeologiczne z terenu gminy oraz strefy ochrony archeologicznej. Zaproponowano także dodatkowe obiekty do ujęcia w ewidencji zabytków – 7 budynków mieszkalnych. Wyodrębniono następujące cele działań na rzecz ochrony zasobów przedstawiających wartość kulturową, tj.:

- zachowanie i ochrona elementów wchodzących w skład dziedzictwa kulturowego, wyszczególnionych w części „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”;
- rehabilitacja zdegradowanych obiektów o wartościach kulturowych poprzez przywracanie historycznych funkcji, a w przypadku takiej możliwości, nadanie nowej funkcji dostosowanej do charakteru obiektu;
- wykluczenie lokalizowania nowych obiektów dysharmonizujących z historycznym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe;
- uwzględnianie wymogów ochrony archeologicznej;
- zachowanie, przywracanie i ekspozycja zasobów krajobrazu kulturowego oraz jego struktury.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Gminy Karniewo funkcjonuje 9 Planów Zagospodarowania Przestrzennego zgodnie z danymi www.karniewo.biuletyn.net. Poniżej scharakteryzowano te MPZP, w których znajdują się zapisy dotyczące obiektów zabytkowych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Karniewo

MPZP przyjęty został uchwałą nr XXV/136/2017 przez Radę Gminy Karniewo w dn. 16 lutego 2017 r.

§ 18. 1. Plan wskazuje, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do rejestru zabytków:

- 1) kościół parafialny (nr rej, A-93, decyzja z dnia 8 grudnia 1961 r.);
- 2) zespół podworski składający się z dworu, parku oraz pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego (nr rej, A-274, decyzja z dnia 6 grudnia 1993 r.).

2. Dla obiektów wskazanych w ust. 1 obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.

§ 19. 1. Plan wskazuje, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków:

- 1) cmentarz parafialny, 2 poł. XIX w. – ul. Wiejska 1;
- 2) grota piwniczna, 1934 r. – ul, Mazowiecka 3;
- 3) dzwonnica przykościelna, poł. XIX w. – Plac Kościelny 3;
- 4) brama przykościelna, XIX w. – Plac Kościelny 3;

- 5) kapliczka, poł. XIX w. – Plac Kościelny 3;
- 6) plebania, k. XIX w. – Plac Kościelny 3;
- 7) budynek gospodarczy przy plebani, 1912 r. – Plac Kościelny 3;
- 8) urząd pocztowy, ok. 1925 r. – ul. Pułtуска 5;
- 9) budynek mieszkalny, 1930 r. – ul. Pułtуска 10;
- 10) budynek mieszkalny, 1910 r. – ul. Pułtуска 19;
- 11) budynek mieszkalny, 1930 r. – ul. Szkolna 11;
- 12) budynek mieszkalny, pocz. XX w. – ul. Zawodzie 4;
- 13) budynek mieszkalny, pocz. XX w. – ul. Zawodzie 5;

2. Obiekt wskazany w ust.1 pkt.1 obejmuje się strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej „B” – obowiązują ustalenia jak w §21 ust. 3

3. Dla obiektów wskazanych w ust,1 okt.2 – 13 obowiązują:

- 1) nakaz historycznej formy obiektu;
- 2) dostosowanie współczesnej funkcji obiektu do wartości zabytkowych;
- 3) dopuszczenie rozbiórki obiektu w przypadku jego złego stanu technicznego, po wykonaniu pełnej dokumentacji architektonicznej obiektu i przy uwzględnieniu obowiązujących przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

§ 20. 1. Ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowo-cyfrowym, stanowisk archeologicznych:

- 1) AZP 44-666/14 – osada, XI-XIII w.;
- 2) AZP 44-666/15 – osada, V epoka brązu,okres holsztacki-wcz., okres lateński / osada X w.;
- 3) AZP 44-666/16 – osada, XII-XIV-XVI w.;
- 4) AZP 44-666/17 – nieokreślona, OH / osada, do XIII w. (fragment stanowiska);
- 5) AZP 44-666/19 – osada, okres lateński.

2. Na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w §20 ust. 1 obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

§ 21. 1. Wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”;
- 2) pośredniej obserwacji konserwatorskiej „B”;
- 3) obserwacji archeologicznej „OW”.

2. Dla zespołu podworskiego wraz z kościołem parafialnym objętego strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej „A” ustala się:

- 1) priorytet wymagań konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej;
- 2) zachowanie i konserwacja historycznego układu przestrzennego oraz charakterystycznych elementów tego układu;
- 3) usunięcie elementów zniekształcających założenie historyczne;
- 4) dopuszczalne nowe inwestycje wyłącznie jako uzupełnienie już istniejącej formy zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia historycznych relacji przestrzennych oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z zabytkowym charakterem zespołu;
- 5) zakaz prowadzenia napowietrznych linii telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych;
- 6) nakaz zachowania budynku kościoła jako przestrzennej dominanty wysokościowej założenia;

- 7) zakaz lokalizacji nowych dominant, w tym konstrukcji wieżowych i masztów związanych np. z urządzeniami przekaźnikowymi telekomunikacji;
- 8) zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych.

3. Dla cmentarza komunalnego objętego strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej „B” ustala się:

- 1) zachowanie i konserwację historycznego układu przestrzennego, w tym lokalizację kaplic, bram, ogrodzeń, układów zieleni;
- 2) nakaz zachowania historycznych nagrobków oraz obiektów sztuki sepulkralnej;
- 3) dopuszczenie nowych inwestycji jako uzupełnienia już istniejącej formy zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia historycznych relacji przestrzennych oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z zabytkowym charakterem założenia;
- 4) zakaz prowadzenia napowietrznych linii telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych;

4. Dla strefy ochrony konserwatorskiej obserwacji archeologicznych „OW” (granica strefy jest tożsama z granicą stanowiska archeologicznego) obowiązują ustalenia jak w §21 ust. 2.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, część wsi Chrzanowo-Bronisze, Byszewo, Chelchy Kmiece, Chelchy-Chabdzyno, Czarnostów, Gościejewo, Konarzewo-Bolesty, Łukowo, Obiecanowo, Ośnica, Romanowo, Słoniawy, Szwelice, Szlasy-Złotki, Tłucznice, Zaręby, Zakrzewo, Zelki Dąbrowe, Żabin Karniewski

MPZP przyjęty został uchwałą nr XXIII/118/2016 przez Radę Gminy Karniewo w dn. 29 grudnia 2016 r.

§ 19. 1. Plan wskazuje, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków: 1) park podworski, Łukowo, k. XIX w.;

- 2) spichlerz, Łukowo 80, 1873 r.;
- 3) budynek mieszkalny, Słoniawy 7, ok. 1950 r.

2. Obiekty wskazane w ust. 1 pkt. 1 i 2 obejmuje się strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej "B" - obowiązują ustalenia jak w § 21 ust. 2.

3. Dla obiektu wskazanego w ust. 1 pkt. 3 obowiązuje:

- 1) nakaz zachowania historycznej formy obiektu;
- 2) dostosowanie współczesnej funkcji obiektu do wartości zabytkowych;
- 3) dopuszczenie rozbiórki obiektu w przypadku jego złego stanu technicznego, po wykonaniu pełnej dokumentacji architektonicznej obiektu i przy uwzględnieniu obowiązujących przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

§ 20. 1. Ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowocyfrowym, stanowisk archeologicznych:

- 1) AZP 43-67/29 - nieokreślona, starożytność / osad. XIV-XVI w., Obiecanowo;
- 2) AZP 44-66/1 - osada, LT-w.o.r. / osada, XVIII w, Byszewo (fragment stanowiska).

2. Na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w § 20 ust. 1 obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

§ 21. 1. Wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) pośredniej ochrony konserwatorskiej "B";
- 2) obserwacji archeologicznych "OW".

2. Dla parku podworskiego wraz z otoczeniem objętego strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej "B" ustala się:

- 1) zachowanie i konserwację historycznego układu przestrzennego oraz charakterystycznych elementów tego układu;

- 2) dopuszczenie nowych inwestycji wyłącznie jako uzupełnienia już istniejącej formy zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia historycznych relacji przestrzennych oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem założenia;
- 3) zakaz prowadzenia napowietrznych linii telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych;
- 4) zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych;
- 5) dla obiektu wskazanego w § 19 ust. 1 pkt. 2 obowiązują dodatkowo ustalenia jak w § 19 ust. 3.

3. Dla strefy ochrony konserwatorskiej obserwacji archeologicznych "OW" (granica strefy jest tożsama z granicą stanowiska archeologicznego) obowiązują ustalenia jak w § 20 ust. 2.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, części wsi: Chelchy Klimki, Gościejewe, Karniewo, Obiecanowo, Romanowo, Słoniawy, Szwelice, Tłucznice, Zakrzewo i Żabin Karniewski, gmina Karniewo.

MPZP przyjęty został uchwałą nr XVI/80/2012 przez Radę Gminy Karniewo w dn. 26 czerwca 2012 r.

W przypadku odkrycia w trakcie robót ziemnych ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych należy niezwłocznie zawiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Ostrołęce i postępować zgodnie z jego zaleceniami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zmiana), fragmentów wsi: Byszewo, Chelchy Howe, Chelchy Klimki, Czarnostów, Gościejewe, Karniewo, Łukowo, Malechy, Obiecanowo, Romanowo, Słoniawy, Szlasy Żłotki, Szwelice, Tłucznice, Wronowo, Zaręby, Zelki Dąbrowe, gmina Karniewo.

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr XXVI/143/09 przez Radę Gminy Karniewo w dn. 30 grudnia 2009 r.

1. Ochronie prawnej zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych podlegają obiekty zabytkowe wpisane do rejestru, oznaczone na rysunku planu, w tym: 1) linia kolejowa wąskotorowa relacji Mława – Maków Mazowiecki – nr rejestru A-615.

2. Obowiązuje pełna ochrona obiektu zabytkowego wymienionego w ust. 1, a wszelkie projekty dotyczące przekształceń i zmian w zagospodarowaniu terenu wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Ostrołęce.

3. Nakazuje się ochronę obiektów zabytkowych wymienionych w gminnym planie opieki nad zabytkami, w tym: 1) spichlerz murowany i oficyna z końca XIX wieku w kompleksie 1 RM w Czarnostowie, 2) budynek urzędu pocztowego (dawny urząd gminy), murowany z około 1925 r. w kompleksie 7 Up/U w Karniewie, 3) stanowiska archeologiczne w kompleksie 1 U/P/KS w Byszewie i 8 MN/RM/U w Karniewie.

4. Ustala się następujące warunki zagospodarowania obiektów o których mowa w ust.3: 1) zakazuje się przekształceń powodujących zmniejszenie ich wartości historycznej i architektonicznej, 2) dopuszcza się remonty oraz przebudowę obiektów wymienionych w pkt. 1-3, 3) projekty dotyczące prac remontowo-budowlanych obiektów wymienionych w pkt 1-2 wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Delegatura w Ostrołęce.

5. Wszelkie prace ziemne na terenie stanowisk archeologicznych oznaczonych na rysunku zmiany planu należy prowadzić po uzyskaniu pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Ostrołęce.

6. W przypadku odkrycia zabytków nieruchomych lub ruchomych należy niezwłocznie zawiadomić służby ochrony zabytków i postępować zgodnie z ich zaleceniami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy

MPZP przyjęty został uchwałą nr XI/53/03 przez Radę Gminy Karniewo w dn. 23 grudnia 2003 r.

1. Ustala się ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz posiadających strefę ochrony konserwatorskiej wymienionych w rozdziale II § 8, zgodnie ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Karniewo”, w tym: zespół sakralny w Karniewie, zespoły podworskie w Karniewie, Czarnostowie, Łukowie, Krzemieniu, linia kolei wąskotorowej Mława-Przasnysz.

2. Ustala się ochronę zabytkowych układów parkowych nie posiadających ewidencji konserwatorskiej w Chełchach Kmiecych, Malechach i Romanowie, dla których należy wykonać dokumentację i podjąć działania zmierzające do przywrócenia w przyszłości ich kompozycji i walorów przyrodniczych.

3. Ustala się bezwzględny zakaz podziału terenów parków dworskich

4. Ustala się obowiązek ochrony budynków mieszkalnych i gospodarczych pochodzących sprzed 1945 roku, będących w rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5. Ustala się obowiązek wykonywania wszelkich prac budowlanych, modernizacyjnych i konserwatorskich w sposób zapewniający rekonstrukcję obiektów, w uzgodnieniu i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6. Na terenach parków zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków i parków posiadających strefę ochrony konserwatorskiej niedopuszczalna jest jakakolwiek działalność powodująca naruszenie ich układów, drzewostanu i stosunków wodnych.

7. Użytkowników parków obowiązuje zachowanie głównych założeń i elementów kompozycji, zakaz wprowadzania obcych form i gatunków drzew oraz zachowanie granic wskazanych na rysunku planu.

8. Ustala się konieczność wykonania inwentaryzacji przyrodniczej drzewostanu, jego uzupełnienie i pielęgnację w sposób zapewniający rewaloryzację, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

9. Ustala się ochronę zabytkowych cmentarzy, nagrobków i zieleni cmentarnej w Karniewie i Szwelicach.

10. Ustala się ochronę zabytkowych układów przestrzennych wsi średniowiecznych do których należy Czarnostów, Gościejewo, Obiecanowo, Szwelice i częściowo Karniewo oraz wsi drobnoszlacheckich: Chełchy Dzierskie, Chełchy Kmiecie.

11. Ustala się ochronę stanowiska archeologicznego, średniowiecznego gródka rycerskiego, położonego na terenie zabytkowego parku w Karniewie, wpisanego do rejestru zabytków, a także wszystkich stanowisk oznaczonych na rysunku planu.

12. Wszelkie prace ziemne na terenach objętych ochroną konserwatorską należy wykonywać w uzgodnieniu i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

13. W trakcie robót ziemnych może dojść do odkrycia ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych. W takim przypadku należy niezwłocznie zawiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i postępować zgodnie z jego zaleceniami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo (zmiana)

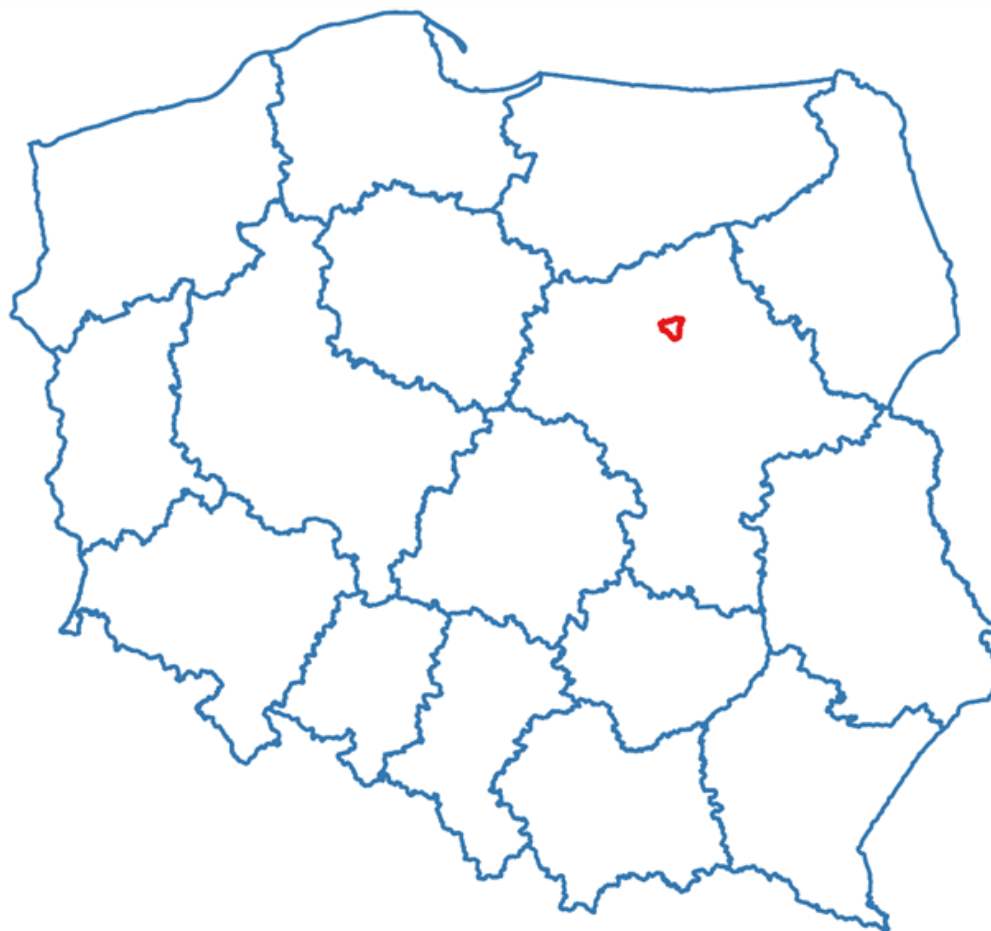
Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr VII/28/03 przez Radę Gminy w Karniewie w dn. 16 czerwca 2003 r.

W trakcie robót ziemnych może dojść do odkrycia ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych. W takim przypadku należy natychmiast zawiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i postępować zgodnie z jego zaleceniami.

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

Gmina Karniewo położona jest w północnej części województwa mazowieckiego, w południowo-wschodniej części powiatu makowskiego. Zajmuje obszar 12 906 ha, co stanowi ok. 12,12% powierzchni powiatu (GUS, 2022).

Ryc. Gmina Karniewo na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na północy – z Gminą Krasne (powiat przasnyski);
- na północy – z Gminą Płoniawy-Bramura (powiat makowski);
- na wschodzie – z Gminą Miasto Maków Mazowiecki (powiat makowski);
- na wschodzie – z Gminą Szelków (powiat makowski);
- na południu – z Gminą Pułtusk (powiat pułtuski);
- na południu – z Gminą Gzy (powiat pułtuski);
- na zachodzie – z Gminą Gołymin-Ośrodek (powiat ciechanowski).

Ryc. Gmina Karniewo na tle gmin powiatu makowskiego

Źródło: opracowanie własne

Wieś Karniewo o współrzędnych geograficznych: 52.8363 (szerokość geograficzna), 20.9904 (długość geograficzna) stanowi centralne miejsce gminy, będąc jednocześnie największą miejscowością i zarazem siedzibą samorządu (www.wspolrzedne-gps.pl). Miejscowość graniczy z miastem powiatowym – Makowem Mazowieckim, położona jest w odległości ok. 25 km na wschód od Ciechanowa, ok. 47 km na północny-zachód od Ostrołęki oraz ok. 65 km na północ od Warszawy licząc odległości między centralnymi częściami miejscowości (odległość w linii prostej). Gmina Karniewo jest gminą wiejską, jednocześnie jedną z dziesięciu gmin powiatu oraz jedną z ośmiu gmin wiejskich w powiecie makowskim.

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Karniewo znajduje się w prowincji Niziu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Nizin Środkowopolskich, makroregionu Niziny Północnomazowieckiej, a końcowej klasyfikacji do mezoregionu Wysoczyzna Ciechanowska.

Strukturę osadniczą Gminy Karniewo tworzy 36 sołectw: Baraniec, Byszewo, Byszewo-Wygoda, Chrzanowo-Bronisze, Chełchy Iłowe, Chełchy-Chabdzyno, Chełchy Dzierskie, Chełchy Kmiece, Chełchy-Klimki, Czarnostów, Czarnostów-Polesie, Gościejewo, Karniewo, Krzemień Nowy, Krzemień-Górki, Konarzewo-Bolesty, Leśniewo, Łukowo, Milewo-Malonki, Malechy, Obiecanowo, Ośnica, Rafały, Romanowo, Sloniawy, Szlasy-Złotki, Szwelice, Tłucznice, Wronowo, Wólka Łukowska, Zakrzewo, Zaręby, Zalesie, Zelki Dąbrowe, Żabin Karniewski, Żabin Łukowski.

4	Byszewo-Bronisze	Byszewo-Bronisze	30
5	Chełchy Iłowe	Chełchy Iłowe	61
6	Chełchy-Chabdzyno	Chełchy-Chabdzyno	43
7	Chełchy Dzierskie	Chełchy Dzierskie	43
8	Chełchy Kmiece	Chełchy Kmiece	158
9	Chełchy-Klimki	Chełchy-Klimki	53
		Chełchy-Jakusy	12
10	Czarnostów	Czarnostów	282
11	Czarnostów-Polesie	Czarnostów-Polesie	67
12	Gościejewo	Gościejewo	80
13	Karniewo	Karniewo	971
14	Krzemień Nowy	Krzemień	66
15	Krzemień-Górki		47
16	Konarzewo-Bolesty	Konarzewo-Bolesty	18
17	Leśniewo	Leśniewo	140
		Rutki	40
18	Łukowo	Łukowo	299
19	Milewo-Malonki	Milewo-Malonki	29
		Milewo-Wypychy	28
20	Malechy	Malechy	194
21	Obiecanowo	Obiecanowo	174
22	Ośnica	Ośnica	65
23	Rafały	Rafały	65
24	Romanowo	Romanowo	129
25	Słoniawy	Słoniawy	245
26	Szlasy-Złotki	Szlasy-Złotki	79
27	Szwelice	Szwelice	339
28	Tłucznice	Tłucznice	150
29	Wronowo	Wronowo	111
30	Wólka Łukowska	Wólka Łukowska	65
31	Zakrzewo	Zakrzewo	253
32	Zaręby	Zaręby	150
33	Zalesie	Zalesie	50
34	Zelki Dąbrowe	Zelki Dąbrowe	54
35	Żabin Karniewski	Żabin Karniewski	139
36	Żabin Łukowski	Żabin Łukowski	77
Razem			5 089

Źródło: dane własne UG Karniewo, listopad 2023 r.

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 37,7 osób/km² i jest niższy niż w powiecie makowskim (39,6 osoby/km²) oraz w znacznie mniejszy niż województwie mazowieckim (155 osób/km²), jak i na terenie kraju - 121 osób/km². Oznacza to, że gęstość zaludnienia w Gminie Karniewo jest niska, co związane jest z typowo wiejskim charakterem jednostki.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności w gminie. W porównaniu do 2013 r. liczba mieszkańców Gminy Karniewo zmniejszyła się o 446 osób (wg danych GUS). Oznacza to, że spadek liczby mieszkańców wyniósł aż 8,4%. Na taki stan rzeczy wpłynął ujemny przyrost naturalny notowany systematycznie od 2020 r. oraz ujemne saldo migracji w latach 2013-2022 (GUS). W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2013 r. – 5 353, zaś najmniej w 2022 r. – 4 868.

Strukturę demograficzną Gminy Karniewo tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (19,7%), produkcyjnym (59,0%) oraz poprodukcyjnym (21,3%), (GUS, 2022). Pod względem gospodarczym negatywnie należy interpretować powyższe dane ze względu na większą liczbę osób w wieku poprodukcyjnym od osób w wieku przedprodukcyjnym. Liczba osób w wieku produkcyjnym spadała z roku na rok. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ostatnim dziesięcioleciu był zmienny, do 2017 r. malał. W 2018 r. wzrósł, a od 2020 r. znowu malał. Procentowy udział ludności w wieku poprodukcyjnym, rośnie z roku na rok i w ostatnich

dziesięciu latach zwiększył się o niecałe 4%. W związku z powyższym sytuacja demograficzna gminy jest niekorzystna, obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa przy równoczesnym braku zastępowalności pokoleń ze względu na malejącą liczbę urodzeń w ostatnich latach – poniżej 60 urodzeń rocznie

Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2022 r. 9,6% (GUS). W ostatnich 10 latach sytuacja na rynku pracy była zróżnicowana, jednak bezrobocie nigdy nie przekroczyło 15%. Niemniej, Gmina Karniewo odznaczała i odznacza się stosunkowo dużym bezrobociem w porównaniu do trendu ogólnokrajowego. W 2013 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 14,7%. Od tego momentu bezrobocie systematycznie spadało osiągając najniższą wartość 9,1% w 2019 r. W roku 2020 było to już 11,0%, a w 2022 r. – 9,6%. Wzrost bezrobocia w ostatnich analizowanych latach związany jest z występującą globalnie pandemią covid-19, która sparaliżowała sektor rynku pracy, głównie w latach 2020-2021.

Na terenie Gminy Karniewo z końcem 2022 r. wg danych GUS odnotowano 385 podmiotów gospodarczych, w tym 375 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 325, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 16, spółki handlowe – 3, spółdzielnie – 5 oraz fundacje – 2. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze F – 89 oraz G – 65. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, a sekcja F to budownictwo. W latach 2013-2022 liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o 111 podmiotów. W tym czasie najwięcej odnotowano ich w 2022 r. – 385, a najmniej w 2013 r. – 274. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw, na terenie gminy występuje 10 przedsiębiorstw zatrudniających od 10-49 osób. Pozostałe to firmy, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 375.

Zgodnie z danymi GUS, na terenie gminy nie odnotowuje się turystycznych obiektów noclegowych.

Przez teren gminy przebiega droga krajowa nr 60 relacji wschód-zachód. W północno-wschodniej części gminy znajduje się droga krajowa nr 57.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Karniewo z końcem 2022 r. wyniosła 988,55 ha, tj. 7,7% całej powierzchni gminy. Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie gminy występuje:

- obszar chronionego krajobrazu „Nasielsko-Karniewski” – kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.313, utworzenie: 01.01.1990 r.;
- 7 pomników przyrody, w tym 2 w zabytkowym parku w Karniewie.
- 4 użytki ekologiczne.

Lesistość gminy wynosi 7,3% jej powierzchni i jest to ogółem 946,62 ha. Grunty leśne publiczne to 298,35 ha, zaś grunty leśne prywatne to 648,27 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o 1,32 ha. Zadrzewienia występują w południowej części gminy w miejscowości Baraniec, pomiędzy zabudowaniami Karniewa, a miejscowości Szlasy-Złotki, a także przy zachodniej granicy gminy oraz w równoleżnikowym pasie od Chełch-Kmiecych do Słoniaw. Niewielkie zgrupowanie drzew znajduje się również w Obiecanowie, przy północno-zachodniej granicy gminy.

Sieć hydrograficzną gminy tworzy rzeka Pełta przepływająca przez Szwelice, Czarnostów, Byszewo, Karniewo, Leśniewo, Łukowo i Wronowo. Północno-wschodnią granicę gminy wyznacza rzeka Orzyc. W Gminie Karniewo nie znajdują się jeziora. Skupisko kilku niewielkich stawów znajduje się w Łukowie. Charakteryzowana gmina znajduje się na terenach nizinnych, przeciętna wysokość wynosi 100-120 m n.p.m.

5.2.4. Zarys historii gminy

Pierwotnie teren gminy najbardziej predysponowany był do prowadzenia gospodarki leśnej i rolnictwa w dolinach cieków przy możliwości wczesnej produkcji ceramiki (duże pokłady gliny i ilów w rejonie Karniewa). Na terenie gminy Karniewo ślady osadnictwa sięgają 5000 lat p.n.e. Najwcześniejszą rolniczą kulturą neolityczną, występującą na analizowanym obszarze, była kultura pucharów lejkowatych. Początkowo ludność żyła głównie z hodowli i rolnictwa zajmując, przy ówczesnej technice upraw, ziemie lekkie, zawsze w bliskości niewielkich strumieni. Powiększanie obszarów upraw prowadzono prawdopodobnie poprzez wypalanie lasów. Ok. 150 r. n.e. najgęściej zasiedlone były okolice Łukowa, rejon na południe od Chełch Klimków oraz cała dolina Pełty. Następnie na skutek Wędrówki Ludów na południowy-wschód (rejon Morza Czarnego), na analizowanym obszarze pozostały tylko nieliczne rozproszone grupy.

Słowianie na Mazowszu pojawili się w okolicach VI w. W okresie VIII – IX w. nastąpiło zagęszczenie i rozprzestrzenienie osadnictwa. Stopniowa ekspansja osadnictwa następowała od Wisły w górę jej dopływów w tym przypadku Narwi a potem w górę Pełty i Orzyca. Słowiańscy pionierzy w znacznej mierze żyli z lasu, hodowli czy rybołówstwa z czasem zakładając pola i stałe osady. Na podstawie metody badania nazw, przypuszcza się, iż najstarszymi miejscowościami gminy są Szwelice, Czarnostów (pierwotnie Czarnostowice) oraz Tłucznice. Teoretycznie winny powstać w okolicach VII-VIII w., czego jednak nie potwierdzają znane stanowiska archeologiczne. W IX w. ustrój rodziny zmienił się na „małe” rodziny, a stąd osady jednodworcze, co sprzyjało bardziej energicznej penetracji nie zagospodarowanych terenów i zagęszczaniu sieci osadniczej. Początki osadnictwa miejscowości Karniewo datuje się na X w.

Przeprowadzone badania archeologiczne wykazały, że szkielet struktury osadniczej gminy zaczęto kształtować nieprzerwanie nie wcześniej niż od IX-X w. Najstarszym elementem krajobrazu kulturowego są osady powstałe wzdłuż rzeki Pełty. W pierwszej połowie XIII w. osady nad Pełtą tworzyły ciąg dóbr należących do biskupa płockiego. W tym okresie istniały już wszystkie obecne nadrzeczne wsie, powiększające swe pola kosztem lasów położonych wzdłuż Pełty. Dzisiejsze Obiecanowo (wówczas wieś Glinki) należało do klasztoru w Czerwińsku i związane było z osadnictwem rozciągającym się wzdłuż Orzyca. W XIII w. istniały również osady w północnej części obecnej gminy Karniewo. W miarę spokojny rozwój Mazowsza zakłóciły najpierw ataki Prusów w pierwszej połowie XIII w., a następnie załamany przez liczne najazdy Litwinów trwające do drugiej połowy XIV w. Istniejące osadnictwo (głównie dobra materialne) uległo w tym okresie znacznemu zniszczeniu. W drugiej połowie XIII w. prawdopodobnie erygowano parafię w Karniewie. Poprawa stosunków Królestwa Polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim (Unia w Krewie, 1385 r.), pozwoliła na odbudowę zniszczeń. Odtwarzanie sieci osadniczej polegało m.in. na ponownym zakładaniu wsi zgodnie z obowiązującymi prawami, realizowano to dwutorowo. Z jednej strony była to metodyczna działalność zarządców dóbr biskupich posługujących się prawem niemieckim, z drugiej strony nadania książęce dla rycerstwa. Zwarte dobra biskupie rozciągały się wzdłuż Pełty od południa gminy, aż do Byszewa. Wsie nadane rycerstwu organizowane były początkowo na prawie polskim (obowiązek służby wojennej i świadczenia w naturze). W późniejszym okresie wsie rycerskie przenoszone były na prawo niemieckie (tutaj prawo chełmińskie). Wsie lokacyjne posiadały regularną zabudowę, natomiast wsie rycerskie charakteryzowały się nieregularnym układem przestrzennym. Poza różnicami w układach zabudowy występowały różnice w wyglądzie rozłogów pól. Cechą charakterystyczną wsi lokacyjnych była trójpolówka. Rosnący popyt na zboże z terenu gminy (eksport na opanowane i wyniszczone głodem ziemie krzyżackie w XV w.), przyczynił się do stopniowego powiększania pól uprawnych, kosztem obszarów leśnych. Rolnictwo stawało się podstawowym źródłem utrzymania. W początkach XV w. prawdopodobnie została założona druga parafia – w Szwelicach. Na początku XVI w. okolice Karniewa uważane były za bezleśne, pozostały tylko biskupie enklawy lasów w rejonie Czarnostowa. Krajobraz upodobił się do najgęściej zaludnionych obszarów Mazowsza, wyjątek stanowiły duże wsie biskupie, które „uprzemysławiano” zakładając młyny wodne na Pełcie oraz kuźnie. Z okresu średniowiecza zachowały się trasy przebiegu niektórych dróg (Karniewo-Maków, Gościejewo-Karniewo), układy zabudowy niektórych wsi (Słoniawy, Szwelice) oraz parafie w Karniewie i Szwelicach. Największy rozkwit regionu miał miejsce w drugiej połowie XVI w., który został wkrótce przerwany rosnącymi wymaganiami właścicieli folwarków w stosunku do chłopów, a konsekwencji narastającymi problemami gospodarczymi zwińczonymi „Potopem szwedzkim”. Zniszczenia powstałe w wyniku najazdu Szwedów dotyczyły nie tylko dóbr materialnych ale również przyczyniły się do znacznego wyludnienia miejscowości. Niemniej jednak prawie żadna z ówczesnych miejscowości nie przestała istnieć (wyjątek prawdopodobnie stanowią wsie Chełchy Wiechny oraz Wola Wronowska). Mimo znacznych wysiłków włożonych w odbudowę wsi, wszystkich zniszczeń nie udało się usunąć, znaczne obszary pól porosły lasem, natomiast potencjał ludnościowy przywrócono pod koniec XVIII w. Pod względem gospodarczym i kulturowym początki XVIII w. były bardzo trudne dla obszaru gminy Karniewo jak i całego Mazowsza (ponowne walki ze Szwedami (1703 r.), epidemia dżumy). W tym okresie nastąpiło również zróżnicowanie kulturowe mieszkańców poszczególnych miejscowości, a to za sprawą napływającej ludności żydowskiej. Żydzi chętnie przejmowali prowadzenia karczm w okolicznych wsiach. Marazm gospodarczy trapił region przez cały XVIII w. We wsiach zaczęły pojawiać się chaty dla pracowników najemnych (zbyt mało było chłopów pańszczyźnianych). Do pracy głównie najmowali się Kurpie (wolni poddani królewscy) oraz mniej licznie potomkowie drobnej zubożałej szlachty. Zaczęły powstawać szkoły parafialne, mające przeciwdziałać powszechnemu analfabetyzmowi. W wyniku III rozbioru Polski (1795 r.) obszar gminy Karniewo znalazł się w Prusach Nowowschodnich. Podczas panowania pruskiego nastąpiło m.in. upaństwowienie dóbr kościelnych, co skutkowało uwolnieniem ludności z tych majątków. Kres panowania pruskiego na omawianym obszarze nastąpił w 1806 r., w skutek bitw napoleońskich pod Pułtuskim i Gołyminem (fragment bitwy toczył się na

polach Łukowa). W latach 1807-1815 gmina Karniewo znajdowała się w Księstwie Warszawskim, następnie w latach 1815-1918 w kongresowym Królestwie Polskim. W okresie 1815-1830 r. nastąpił pierwszy od wieków okres przyspieszonego rozwoju. W XIX w. postępowała intensyfikacja produkcji rolnej, zdecydowanie powiększył się areal upraw ziemniaków oraz buraków cukrowych. W tym okresie m.in. powstały znaczne folwarki szlacheckie w Czarnostowie oraz Byszewie, w Ośnicy działalność rozpoczęła cegielnia. Założono parki dworskie w Łukowie, Karniewie oraz Czarnostowie. Rząd Królestwa Polskiego zwracał dużą uwagę na poprawę stanu głównych dróg. Prawdopodobnie wtedy usprawniono trakt Pułtusk-Przasnysz (przez Karniewo) oraz drogę Przasnysz Maków (przez Obiecanowo), która wkrótce została przekształcona w bitą szosę. Optymistyczny rozwój regionu przerwał Powstanie Listopadowe (1830-31), w którym lokalne społeczeństwo brało udział bądź to w szeregach wojska regularnego, bądź w rozpowszechnionej na wsiach Straży Bezpieczeństwa. Pomimo braku większych walk na terenie gminy, powstanie pozostawiło po sobie znaczne straty materialne majątków ziemskich (w okolicy prowadzone były manewry sił carskich). Po powstaniu zapanował ogólny marazm. W latach 1844-45 w Łukowie została wybudowana cukrownia, która zdecydowanie pobudziła rozwój gospodarczy regionu. W majątku Czarnostów powstał młyn parowy oraz pierwsza w powiecie gorzelnia. W związku z zakazem z 1844 r. dotyczącym „luźnego” mieszkania Żydów poza miastami czy osadami, karczny kolejny raz zmieniły swych właścicieli. W okresie międzypowstaniowym rozwój opisywanego obszaru nie odbiegał od średniej mazowieckiej. Wybuch Powstania Styczniowego silnie wpłynął na lokalną szlachtę, zarówno drobną jak i folwarczną. Powstańcy w liczbie ok. 150 zostali rozbici już na początku lutego 1863 r.

Znaczne zmiany krajobrazu kulturowego na obszarze obecnej gminy Karniewo nastąpiły po 1870 r., tj. po uwłaszczeniu chłopów. Wszystkie majątki ziemskie musiały przejść na system pracy najemnej. Nie wytrzymały tego folwarki prymitywnie prowadzone oraz poważnie zadłużone (Tłucznice, Szwelice). Rozpoczęła się parcelacja majątków ziemskich. Ziemię przejmowała głównie drobna szlachta oraz chłopci (uwłaszczenie dotyczyło tylko pracujących na roli, ale nie posiadających ziemi). Parcelację folwarków wzmógł kryzys zbożowy (przestał istnieć folwark Byszewo), w obliczu którego część ziemian sprzedawała swoje grunty. Wsie powstałe w XIX w. charakteryzują proste liniowe układy, ze znacznie względem siebie oddalonymi gospodarstwami (zabudowa kolonijna). Na przełomie XIX i XX w. widoczny jest rozwój gospodarstw włościańskich w porównaniu do podupadających majątków drobnej szlachty. Kryzys nie dotyczył majątku w Łukowie, który na początku XX w. dzięki świetnie prosperującej cukrowni stał się największym zakładem produkcyjnym powiatu makowskiego.

Koncentracja sił rosyjskich na początku Pierwszej Wojny Światowej w okolicach Przasnysza, determinowała wzrost produkcji rolnej w gminie. Pomimo braku toczących się na terenie gminy walk Pierwszej Wojny Światowej (wyniszczające walki trwające od 09.1914 do 07.1915 toczyły się poza obszarem gminy), wojna pozostawiła po sobie trwałe zniszczenia. Znaczne zubożenie społeczeństwa było wynikiem między innymi odwrotu armii rosyjskiej (stosowanie taktyki spalanej ziemi) oraz grabieżczej polityki wojsk niemieckich. Ponadto w analizowanym okresie Rosjanie zdewastowali cukrownię w Łukowie oraz gorzelnię i młyn parowy w Czarnostowie.

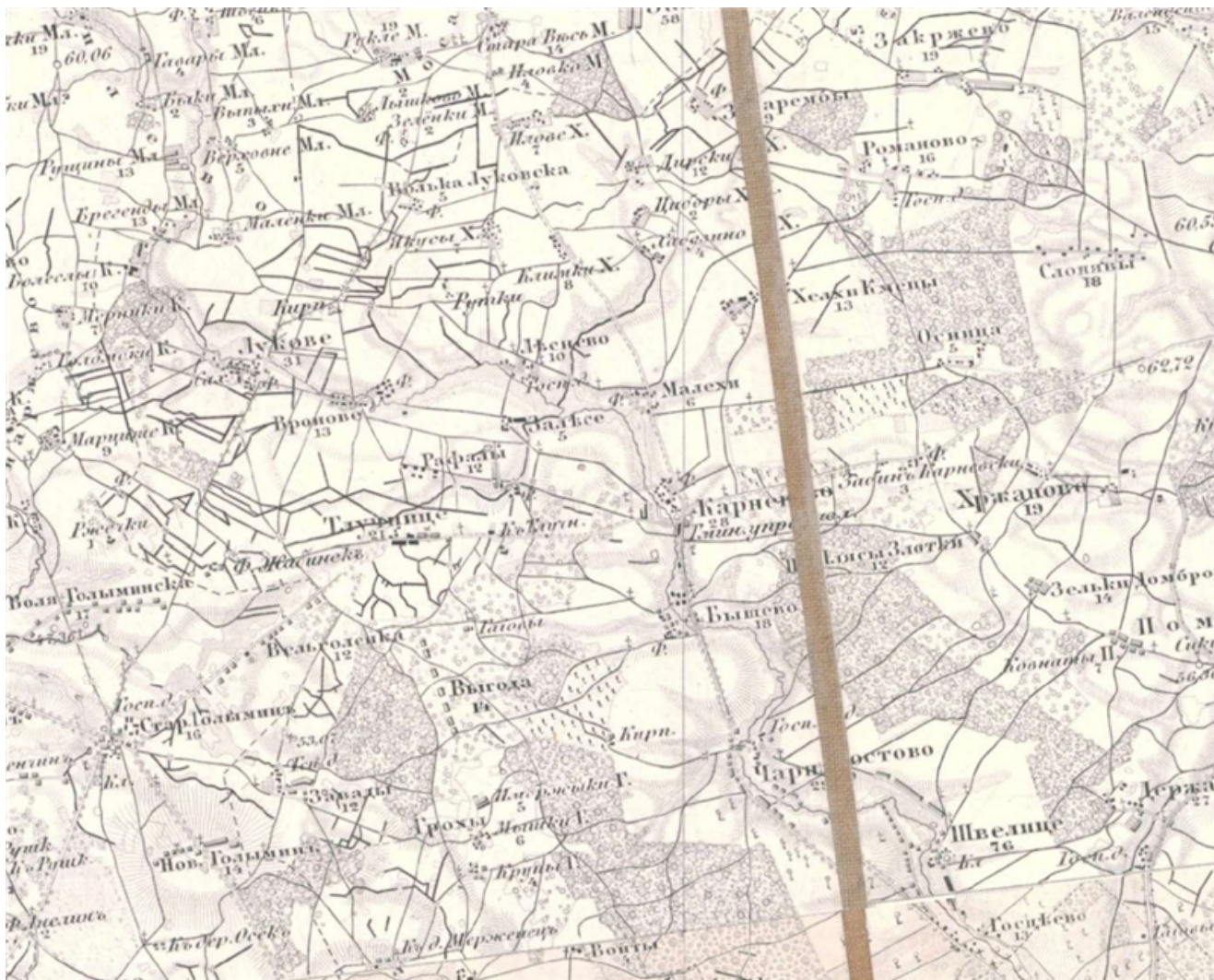
W latach międzywojennych sukcesywnie zmniejszała się powierzchnia folwarków ziemskich, wzrastała natomiast liczba zabudowy włościańskiej – efekt przyjęcia ustawy o parcelacjach ziem majątków na rzecz wiejskich ludności bezrolnej i małorolnej. Wśród zabudowy chłopskiej nadal dominowały budynki drewniane, jednakże ich powierzchnia wzrastała, coraz więcej budynków było kilkuizbowych, niekiedy przyozdobionych lokalnymi motywami. Jako budulec obiektów gospodarczych często wykorzystywany był kamień polny. Na początku XX w. przestaje funkcjonować cukrownia w Łukowie, zmniejsza się również wydajność produkcyjna folwarku w Czarnostowie co zdecydowanie niekorzystnie wpływa na rozwój gospodarczy regionu. Z kolei w 1924 r. cukrownia „Krasiniec” wybudowała własną linię kolei wąskotorowej ze Szwejk przez Łukowo do Gołymina, ponadto wybudowano linie telefoniczne i telegraficzne. Ważniejsze szlaki komunikacyjne w miarę możliwości finansowych były systematycznie utwardzane polnymi kamieniami. Ponadto rozpoczęto prace melioracyjne w kilku majątkach ziemskich. W latach 30-tych XX w. gospodarka osiągnęła poziom sprzed wybuchu Pierwszej Wojny Światowej, który następnie mocno podupadł w obliczu ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego (1935 r.).

Podczas okupacji niemieckiej w dworach w Karniewie oraz Czarnostowie stacjonowało dowództwo niemieckie, które po nakazie odwrotu opuściło majątki bez walki. Nadal prowadzone są prace związane z poprawą stanu technicznego dróg, wybudowano linię elektroenergetyczną z Makowa do Karniewa. Podczas Drugiej Wojny Światowej na obszarze gminy nie prowadzono większych walk, które trwale zapisałyby się w historii. Pod koniec 1944 r. gmina stanowiła zaplecze frontu (zajęcie przez Rosjan przyczółka w Różanie),

natomiast w trakcie styczniowej ofensywy (15-16 stycznia 1945 r.), w rejonie Krzemienia miała miejsce większa walka pomiędzy kontratakującą armią niemiecką a wojskami sowieckimi. To co ocalało z okupacji oraz walk zostało zrabowane przez wojska sowieckie. Z wojny gmina Karniewo wyszła z bardzo dużymi stratami, aż 84% gospodarstw zostało zniszczonych.

Poważne niekorzystne zmiany nastąpiły po zakończeniu II wojny światowej. Główną przyczyną postępującej dewastacji krajobrazu było powojenne zubożenie społeczeństwa zetknięte z nacjonalizacją majątków ziemskich oraz ich parcelacją. Nastąpiło systematyczne rozkradanie tego co pozostało w folwarkach. Budynki dworskie przeznaczano początkowo na szkoły lub mieszkania dla bezdomnych. Pozostałościami majątków ziemskich zaczęły administrować spółdzielnie rolnicze, które zupełnie nie dbały o walory architektoniczne obiektów, koncentrując się wyłącznie na ich funkcjonalności. W czerwcu 1949 r. PKP przejęło wąskotorówki cukrowni (linia Szwejki - Łukowo - Gołymin) oraz podjęto budowę linii z Krasnego do Makowa z przystankiem w Zakrzewie. Zgodnie z planami szczebla centralnego rejon Karniewa miał pozostać obszarem rolniczym. W tym okresie prowadzono rozległe melioracje, głównie w północnej części obecnej gminy. W latach 50-tych XX w. rozpoczęto masowe rozbiórki zabudowań folwarcznych, prowadzące często do całkowitego zniknięcia założeń folwarcznych (Romanowo, Malechy, Wólka Łukowska, Rutki, Leśniewo). Wroga polityka państwa w stosunku do własności prywatnej była przyczyną likwidacji lokalnych podmiotów usługowych (młynów, wiatraków). Karniewo mimo podziału na gromady, zyskiwało na znaczeniu z uwagi na swe centralne położenie u zbiegu ważnych ciągów komunikacyjnych. Zlokalizowano tu bazę POM, ośrodek zdrowia oraz aptekę. Pod koniec lat 60-tych zaczęła się upowszechniać fatalna w skutkach typizacja zabudowy wiejskiej zupełnie oderwana od lokalnej tradycji architektonicznej. Rozwój motoryzacji spowodował likwidację linii kolei wąskotorowej Szwejki-Gołymin mimo modernizacji przeprowadzonej ok. 1962 r.

W latach 90-tych przestają funkcjonować spółdzielnie rolnicze co w wielu przypadkach doprowadza zachowane obiekty folwarczne do stanu ruiny. Stopniowo zanikać zaczęła zabudowa drobnoszlachecka we wsiach oddalonych od głównych szlaków komunikacyjnych (Milewo Malonki, Chełchy Jakusy). Kolejna zmiana ustrojowa przywróciła gminy, ponadto polityka państwa powróciła do polityki rynkowej wspierającej lokalne formy przedsiębiorczości.

Ryc. Obszar Karniewa i okolic w XIX w.

źródło: www.maps.arcanum.com

Poniżej krótkiej charakterystyce poddano najważniejsze miejscowości, które odznaczają się zachowanym dziedzictwem materialnym. Dołączono również ryciny, które przedstawiają dane jednostki w 1916 r.

Chelchy Kmiecie[#]

Pierwsza wzmianka o wioś pochodzi z 1376 r. W latach 1783-1784 dobra w Chelchach należały do rodu Milewskich (własność szlachecka). Miejscowość od wieków przynależy do parafii w Karniewie. W 1827 r. wieś należała do Józefa Kozickiego i podlegała gminie w Karniewie. Do 1939 r. majątek w Chelchach-Kmiecie należał do rodziny Chelchowskich. Po 1945 r. w budynku dworu urządzono mieszkania kwaterunkowe i biuro Zespołu Uprawowego. We wsi zachowała się budynek dworu. Reszta zabudowań folwarcznych, podobnie jak i park nie przetrwały. Jeszcze w 2013 r. znajdował się tu spichlerz, który w 2023 r. już nie istniał.

Ryc. Chelchy Kmiecie w 1916 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

Czarnostów[#]

Wieś wzmiankowana już w 1239 r. W 1818 r. Czarnostowo liczyło 217 mieszkańców i było drugą co do wielkości największą wsią z terenu obecnej gminy. W 1827 r. znajdowało się tu 28 domów i 209 mieszkańców. Na dobra Czarnostów składał się folwark w Czarnostowie, wieś Czarnostowo, Dzierzanowo i Szwelice. W 1863 r. we wsi dokonano kaźni na powstańcach, którzy zostali pochowani w Szwelicach. W 1870 r. wieś liczyła 4 budynki murowane oraz 20 drewnianych, a także młyn parowy przerabiający rocznie 12 000 korcy zboża, tartak, młockarnia, siewczkarnia wiatrak. We wsi znajdowały się pokłady marglu i kamienia wapiennego. Z końcem XIX w. wieś należała do parafii w Szwelicach i do Gminy w Karniewie. Z początkiem XX w. majątek Czarnostów należał do Marcina Gniazdowskiego, który wybudował do dziś istniejące budynki murowane. Po jego śmierci dobra odziedziczył jego syn – Marusz Gniazdowski (lekarz-okulista). W 1926 r. cały majątek składał się z Czarnostowa i folwarku Krzemień – ok. 400 ha oraz Zawadzieniec – 87,5 ha. W 1935 r. Czarnostów wyłączono z parafii Szwelice i włączono do parafii Karniewo. W 1945 r. w okolicach Czarnostowa doszło do walk pomiędzy 108 korpusem wojsk radzieckich wspomagających przez 8 korpus Pancerny Gwardii, a oddziałami 7 niemieckiej dywizji pancerniej. Jeszcze podczas trwania II wojny światowej w Czarnostowie znajdowały się 2 dwory, jeden murowany, który służył Niemcom jako szpital wojskowy oraz drugi, drewniany, który po 1945 r. zagospodarowany został na szkołę i spłonął dopiero po działaniach wojennych. We wsi zachowany został park podworski oraz spichlerz i budynek mieszkalny w zespole folwarcznym zwany także jako tzw. kantor, które należą do właściciela prywatnego. W parku podworskim w ostatnich latach wybudowano budynek mieszkalny stylizowany na budynek dworski.

Ryc. Czarnostów w 1916 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

Karniewo#

Nazwa Karniewo wywodzi się prawdopodobnie stąd, iż miejscowość ta była bagnista i miała trudne warunki życiowe. Nie było chętnych do osiedlenia się, więc aby zaludnić te tereny, książęta kierowali tu wrogich sobie poddanych i ludzi rozmaitych, którzy popadali w kolizję z prawem, krótko mówiąc - za karę. Właśnie od słowa kara pochodzi nazwa Karniewo. Sama wieś Karniewo miała większy obszar niż obecnie, ponieważ, do Karniewa należał jeszcze Żabin, który do dziś nosi nazwę Żabin Karniewski, jak i teren wsi Zalesia, Ośnicy, Malechy, Rafały i Rutki. Pierwsze dane dotyczące Karniewa mówią, że około roku 1239 wsie: Karniewo, Szwelice i Czarnostów zostały nadane przez księcia Konrada Mazowieckiego biskupom płockim. W okresie późniejszym Karniewo przeszło w posiadanie pana feudalnego, który przybrał nazwisko Kaniewski od swoich własności. Jeden z Kaniewskich, zwany Boksa, był marszałkiem książąt mazowieckich. W drugiej połowie XIX w. Karniewo wraz z przyległościami stało się, poprzez małżeństwo z Józefą z Karniewskich, własnością Adama Pisarzewskiego, który wcześniej mieszkał w Malechach, a później prawie 50 lat w Karniewie. W dalszych latach z powodu nieurodzaju majątek ten zaczął chylić się ku upadkowi. Karniewo przechodzi na własność Żyda Bernarda Rogozińskiego w kwietniu 1887 roku. Następnie właścicielem Karniewa staje się Łabęcki, a po nim Wojczyński. W okresie międzywojennym Karniewo zostało objęte reformą rolną. Sam Ośrodek o powierzchni 140 ha w 1935 roku kupuje pułkownik Babecki – lekarz wojskowy. Podczas okupacji majątek Karniewa ma w swoim posiadaniu starosta makowskim, gospodarstwo prowadzi jego ojciec. Po zakończeniu wojny chłopci dzielą ziemię w ramach reformy a 12 ha początkowo jest w posiadaniu Samorządowego Gimnazjum, a następnie zarządza tą ziemią Państwowy Dom Dziecka. W okresie międzywojennym Karniewo żyło swoim spokojnym życiem. Wójt gminy urządował dwa dni w tygodniu z tego właśnie okresu znane było powiedzenie: nasz wójt pieczęć gminną nosi za cholewką. Raz w tygodniu woźny gminy pan Murzyn maszerował do starostwa w Makowie Maz., celem odebrania korespondencji. We wrześniu 1939r. działań wojennych w okolicach Karniewa nie było. Ludność Karniewa w większej części ucieka przed wejściem wojsk niemieckich za Narew. Ciężkie czasy nastąpiły dla Karniewa za okupacji. W Gminie urządował niemiecki komisarz. Mieszkańcom szczególnie dała się we znaki druga połowa 1944 r. w tym czasie wojska radzieckie docierają do Makowa Maz. Ludność Karniewa częściowo wysiedlono, w miejscowym pałacu zorganizowano szpital dla rannych żołnierzy. Mieszkańcy żyli na walizkach. Lata okupacji to lata działalności partyzanckiej. W 1940 roku powstają oddziały Armii Krajowej, które wchodzi w skład I Dywizji Mazowieckiej. Później powstają Bataliony Chłopskie, których komendantem na terenie Karniewa jest

Czarnecki Czesław. Koniec roku 1944 i początek 1945 był czasem walk na terenie Karniewa i okolic. Karniewo zostało bardzo silnie zniszczone. Dopiero po 16 stycznia 1945 r. zajęto się historią Karniewa. Przeprowadzono badania archeologiczne na grodzie zlokalizowanym w parku. Ustalono, że jest to gród rycerski datowany na przełom XIV i XV w., co potwierdziły wykopaliska.

Ryc. Karniewo w 1916 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

Krzemień#

Wieś założona w 1901 r. przez Gniazdowskiego, właściciela Czarnostowa. Folwark Krzemień wchodził w skład majątku Czarnostów i do 1912 r. znajdował się we własności Marcina Gniazdowskiego. Przekazał on posiadłość w Krzemieniu swojemu synowi Karolowi po jego ślubie na własność. Część budynków gospodarczych w folwarku powstała w 1911 r. Majątek liczył ok. 400 ha, w tym 76 ha lasu. Częściowa parcelacja folwarku miała miejsce w 1926 r. Ziemię zakupiło 29 gospodarzy. Od tego czasu folwark liczył 100 ha. W 1928 r. za radą właściciela Karola Gniazdowskiego założono spółkę wodną. W 1929 r. rozpoczęto drenowanie gruntów, które było bardzo kosztowne. Kolejne prace melioracyjne wznowiono dopiero po wojnie. W Krzemieniu znajdował się tartak, którego właścicielem był Jakub Fruchtenbaum. We wsi zachowany został jedynie park podworski. NA mapie z 1916 r. wieś nie została jeszcze przedstawiona.

Ryc. Krzemień w 1935 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

Łukowo[#]

Wieś założona najprawdopodobniej w 1376 r. Jednym z jej właścicieli był Racibor herbu Dąbrowa. W 1806 r., 26 grudnia przy Łukowie, w pobliskim Gołyminie miała miejsce bitwa pomiędzy Francuzami, a Rosjanami. W 1827 r. Łukowo liczyło 22 domy i 151 mieszkańców. Miejscowość znajdowała się w powiecie Makowskim, gminie i parafii w Karniewie. Należała do hrabiego Stanisława Łubieńskiego. Majątek składał się z folwarku w Łukowie oraz pozostałych miejscowości: Wronowo, Żabin, Wólka. Jego powierzchnia łączna liczyła 92 włóki, las, zagajniki, łąki, wody i zabudowania z cegielnią. W 1844 r. w Łukowie założono cukrownię, którą zmodernizowano w 1852 r. W 1884 r. cukrownia zatrudniała 200 robotników. Funkcjonowała do końca lat 20. XX w. Jej ostatni element – komin, rozebrano w 1936 r. Od 1875 r. do majątku Łukowo przyłączono folwark Konarzewo-Sławki. Łączna liczba ludności zamieszkująca wszystkie folwarki liczyła wtedy ok. 2000 osób. Zgodnie z zapisami Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego, dobra należały do lepiej zagospodarowanych w Królestwie. W 1880 r. folwark Łukowo liczył 1222 morgów, w tym 778 gruntów ornych i ogrodów oraz 100 morgów łąk. W 1883 r. do majątku Łukowo należały: Wronowo, Wólka i Żabinek. Ówczesnymi właścicielami byli hrabia Łubieński i August Schürr. W 1892 r. majątek liczył 100 włók. W 1926 r. właścicielem Łukowa była Zofia Strumiłło. W majątku pracę znajdowało 223 osoby (1932 r.). W latach 1934-1935 majątek przejął Andrzej Strumiłło. Po przeprowadzonej parcelacji dobra łukowskie liczyły 600 ha, w tym 100 ha lasu. Do zabudowy folwarku należały budynki mieszkalne, trzy czworaki oraz gospodarze: dwie stodoły, obora, spichlerz, chlewiki. Przed II wojną światową w folwarku spisano 70 krów i 4 konie. Zatrudnionych było 7 fernali. Po wojnie dwór uległ zniszczeniu, a w 1958 r. całkowicie go rozebrano. W 1960 r. na jego miejscu postawiono budynek szkoły gminnej. W wsi zachował się spichlerz oraz park podworski.

Ryc. Lukowo w 1916 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

Szwelice#

Wieś wzmiankowana już w 1239 r. W 1377 r. Szwelice należały jeszcze do parafii w Karniewie. W 1402 w Szwelicach erygowano parafię przez biskupa Jakuba ze względu na intensywny rozwój osady. Wieś należała do biskupów płockich. Ok. 1600 r. w Szwelicach wybudowano nowy, drewniany kościół p.w. św. Wawrzyńca staraniem biskupa Baranowskiego. Konsekracja nowej świątyni z 3 ołtarzami miała miejsce w 1609 r. W 1771 r. kościół spłonął, a jego odbudową zajął się ks. Szczepkowski. Konsekracji odbudowanej świątyni dokonał Krzysztof Hilary Szembek – biskup płocki. W tym czasie cmentarz przykościelny wraz z kościołem otoczone był parkanem. Pochówki odbywały się już na nowym, założonym obok kościoła cmentarzu. W otoczeniu świątyni znajdowała się drewniana dzwonnica z 3 dzwonami, zaś kompleks zabudowań gospodarczych szwelickiego proboszcza tworzyły: stodoła, stajnie, obory, spichlerz i chlew. Plebania z dwoma izbami i alkierzami kryta była gontem, zaś skromniejszy, drewniany wikariat kryty był strzechą, zamieszkiwał go wikariusz, oddając drugą izbę czeladzi. W 1818 r. Szwelice liczyły 289 mieszkańców i było największą co do wielkości wsią z terenu obecnej gminy. W 2 poł. XIX w. Szwelice należały do hrabiego Łubieńskiego. Na przełomie XIX i XX wieku do szwelickiej parafii należały następujące osady: Szwelice, Czarnostowo, Boby, Dębiny, Głodowo, Gościejewo, Krzemień, Zawadzieniec, Wójtzy, Dzierzanowo, Szlasy-Złotki, Zelki Dąbrowe, Głódki, Pomaski Wielkie, Pomaski Sikuty i Pomaski-Kownaty. W 1935 r. z parafii Szwelice wyłączono Czarnostów i Czarnostów-Polesie. W 1944 r. kościół w wyniku działań wojennych został zniszczony. Za probostwa ks. Białego wzniesiono nowy, murowany kościół, konsekrowany przez biskupa Sikorskiego w 1973 r.

Ryc. Szewelice w 1916 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Karniewo posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znajdują się zapisy odwołujące się do ochrony obiektów zabytkowych, przedstawiono je w podrozdziale 5.1. Na terenie Gminy Karniewo nie odnotowuje się parku kulturowego.

Gmina Karniewo wg. podziału na typy sieci osadnictwa wiejskiego wg M. Kielczewskiej-Zalewskiej należy do typu osadnictwa skupionego z domieszką osiedli rozproszonych (w części wschodniej gminy - sieć rzędówek luźnych, długich i osiedli rozproszonych nowszego pochodzenia. Powstała w wyniku reform agrarnych i wylesienia (XIX i XX w.) oraz w części zachodniej gminy – sieć małych wsi i przysiółków ze znaczną domieszką osiedli rozproszonych nowszego pochodzenia). Z kolei wg H. Szulca, na terenie Gminy Karniewo pod względem morfogenetycznych występują osiedla wiejskie z przewagą wsi nieregularnych.

Jeszcze z początkiem XX w. na terenie gminy, osadnictwo było w miarę zwarte. W kolejnych latach w wyniku wzmocnionych prac budowlanych przy nowych budynkach, głównie mieszkalnych, zwłaszcza z pocz. XXI w. osadnictwo przyjęło formę bardziej swobodną, luźną, czego wynikiem jest rozmycie pierwotnych układów przestrzennych i powstanie wsi o nieregularnych kształtach. W Gminie Karniewo występują niewielkie wsie i przysiółki. Zabudowania koncentrują się przy głównych ciągach komunikacyjnych. Północna część gminy pozbawiona jest większych ośrodków osadniczych, w przeciwieństwie do pozostałych, np. na południu znajdują się Szewelice i Czarnostów, na zachodzie – Łukowo, w centrum ośrodek dominujący – Karniewo, zaś na wschodzie – Słoniawy.

Wsiami o rozplanowaniu przestrzennym noszącym prawdopodobnie średniowieczny rodowód są: Czarnostów, Gościejewo, Obiecanowo, Szwelice. Również w części Karniewa prawdopodobnie zachował się układ lokacyjnego, aczkolwiek innego typu niż we wsiach wymienionych powyżej. W Karniewie ponadto znajduje się zespół rezydencjonalny (z gródkiem) i sakralny. Drugą grupę wsi o bardzo dawnych układach przestrzennych stanowią wsie drobnoszlacheckie. Ich charakterystyczną cechą jest nieregularny rozkład poszczególnych gospodarstw, uzależniony od lokalnych warunków terenowych. Wydaje się, że najczystsza forma luźnych grup zaściankowych zachowała się w: Chełchach Chabdzyno, Chełchach Dzierskich, Chełchach Iłowych oraz Milewo Wypychach. Obecnie w wymienionych wsiach pomiędzy luźno rozplanowanymi zaściankami występują znacznie młodsze zagrody co niekiedy zakłóca czytelność historycznego układu. W Milewo Malonkach rozmieszczenie zabudowy jest bardziej zwarte i nosi znamiona zwartej zaścianka, forma ta najbardziej czytelna jest w Zelkach Dąbrowych. Różnorodne formy osadnicze pojawiły się w XIX w., przykład stanowi diametralna przebudowa Słoniaw, wprowadzenie układów zabudowy produkcyjno-przemysłowej w Czarnostowie oraz Łukowie. Działania parcelacyjne schyłku XIX i początków XX w. nie wprowadziły nowych znaczących układów przestrzennych. Głównie w tym okresie powstawała zabudowa kolonijna. Fakt ten wynikał z lokalnych uwarunkowań, bowiem w tym okresie nie istniały na terenie gminy obszary dużych zwartych kompleksów leśnych, z których można by wydzielić obszary do nowej zabudowy w formie regularnych dużych wsi. Obszary dzielonych folwarków również były do tego celu zbyt małe. Wśród najlepiej wykształconych wsi powstałych na skutek działań parcelacyjnych należy wymienić Byszewo Wygodę oraz Leśniewo o zwartej zabudowie liniowej. Stosunkowo interesujący układ powstał w 1950 r. w Czarnostowie, tworzony przez zespół zagród członków spółdzielni produkcyjnej.

Na podstawie obecnych kształtów wsi można częściowo dostrzec ich pierwotne założenia. Niemniej, na terenie Gminy Karniewo pierwotne założenia zostały niemal w całości przekształcone. Poniżej przedstawiono wybrane wsie Gminy Karniewo, do których dopasowano podstawowe typy układów przestrzennych z 1925 r. Podano również informację, kiedy dana wieś została założona oraz jej wcześniejsze nazewnictwo.

1. Baraniec - jedna z najmłodszych osad w gminie, założona w 1921 r. Obecnie zabudowa rozproszona.
2. Byszewo – pierwsza wzmianka z 1240 r. W 1240 roku jako *Byssevo*, w 1376 jako *Byszewo*, 1427 – *Byschwo*, 1512 – *Sbyschewo*, 1567 – *Byssewo*, a od 1827 jako Byszewo. Sto lat temu rządówka w części północnej oraz wieś folwarczna w części południowej, obecnie wieś o nieregularnym rozmieszczeniu zabudowy.
3. Byszewo- Wygoda – wieś założona w XIX w. Sto lat temu rządówka, obecnie wieś ulicowa/łańcchowa.
4. Chełchy-Chabdzyno – pierwsza wzmianka z 1376 r. W 1376 roku jako *Chelchy* (a następnie jako *Chelchi alias Schokoli* – 1446, a począwszy od 1567 pojawia się już określenie *Chelchy Chabdzino*. Sto lat temu niewielka wieś ulicowa, obecnie zabudowa rozproszona.
5. Chrzanowo-Bronisze - pierwsza wzmianka z 1582 r. W 1582 roku jako *Chrzanowo Bronisse* (od 1827 – *Chrzanowo Bronisze*, w 1839 – *Bronisze*, a następnie od 1880 – *Chrzanowo-Bronisze*. Sto lat temu ulicówka, obecnie wieś przyjmuje kształt widlicy.
6. Czarnostów – pierwsza wzmianka z 1240 r. W 1240 roku jako *Czarnostovici*, w 1328 – *Czarnostowo*, 1425 – *Czarnosthowo*, a następnie: *Czarnosthow* – 1477, *Czarnostowo* – 1582, *Czarnostow* – 1783, *Czarnostwowo* – 1880, a od 1952 jako *Czarnostów i Czarnostów Polesie*. Wieś podwójna z folwarkiem, zabudowania zlokalizowane są po wschodniej, jak i zachodniej stronie rzeki Pełta w układzie liniowym.
7. Gościejewo - pierwsza wzmianka z 1240 r. W 1240 roku jako *Goscegow*, a następnie: *Gosczyegewo* – 1449, *Goscegeuo* – 1454, *Koscegewo* – 1477, *Gosczyeyewo* – 1497, *Gosczyeyewo* – 1510, *Gosceieyewo* – 1530, *Goschieiewo* – 1582, *Gościejewo* – 1783, a od 1839 – *Gościejewo*. Wieś podwójna, zabudowania zlokalizowane są po wschodniej, jak i zachodniej stronie rzeki Pełta w układzie liniowym.
8. Karniewo – - pierwsza wzmianka z 1240 r. W 1240 roku jako *Carnevo*, w 1426 r. jako *Carnewoz*. Sto lat temu wieś folwarczna, wielodrożnica. Obecnie również wielodrożnica.
9. Krzemień – jedna z najmłodszych osad w gminie, założona na pocz. XX w. Sto lat temu znajdował się tu folwark, obecnie zabudowa rozproszona.

10. Łukowo - pierwsza wzmianka z 1376 r. W 1414 roku jako *Lukowo, de Lucowe* – 1427, *Lucowo* – 1433, *Lukawe, Lukowe* – 1441, *Lvkowo* – 1467, *Lukowe* – 1470, *Lukowo* – 1512, *Lukowe Loss* – 1567, *Lukov* – 1783, *Łukowe* od 1827, *Łukowo* od 1921). Sto lat temu wieś zwarta, wielodrożnicowa, obecnie zabudowa rozproszona.

11. Malechy - pierwsza wzmianka z 1431 r. W 1487 roku ze wsi wymieniany jest Johan i Maleszycz de C., w 1510 – *Malecha de Camyewo*, 1512 – *Canyewo Malecha*, 1567 – *Malechi*, a od 1827 – *Malechy*. Sto lat temu niewielka, zwarta wieś ulicowa, obecnie zabudowa rozproszona.

12. Milewo-Wypychy - pierwsza wzmianka z 1512 r. W 1512 roku jako *Vyoichi*; zwana też *Korytki alias Wypychy* w 1552, a w 1556 już *Milewo-Wypychi*, 1577 – *Korytki-Wipichi*, od 1783 *Milewo-Wypychy*. Sto lat temu niewielka osada, obecnie również.

13. Obiecanowo - pierwsza wzmianka z 1221 r. W 1240 roku jako *Obeczan com svillam suam Glynky*. Następnie pojawia się jako *Obeczancowow* – 1361, *Obeczanowo* – 1384, *Obeczanowo vocata alias Glynky* – 1461, *Byeczanowow* – 1505, *Obieczanowo* – 1582, a nazwa *Obiecanowo* występuje od 1827 roku. Sto lat temu niewielka wieś z zabudową przypominającą układ rzędówki, obecnie wykształciła się z niej wieś ulicowa z nieregularnymi odległościami poszczególnych zabudowań oraz zabudowa rozproszona na zachód od drogi głównej.

14. Ośnica - pierwsza wzmianka z 1427 r. W 1427 roku jako *Osnycza, de Osnycze* – 1488, *Osznycza* – 1512, *Osnicza* – 1567, *Osnice* – 1783, zaś od 1827 – *Ośnica*. Jedna z niewielu wsi z terenu gminy, której układ w formie rzędówki został zachowany niemal w całości.

15. Romanowo - pierwsza wzmianka z 1424 r. W 1476 okresowo nazywana *Romankowo*. Sto lat temu zabudowa rozproszona, obecnie również.

16. Rutki - pierwsza wzmianka z 1414 r. W 1428 roku jako *Rudkowo*, w 1474 – *Rvthkowo*, a pod koniec XV wieku – *Ruthkowo*. Sto lat temu niewielka, zwarta osada, obecnie zabudowa rozproszona.

17. Słoniawy - pierwsza wzmianka z 1414 r. W 1486 roku jako *Slonjawy, Slonawy* – 1506, *Slonyawi* – 1516, *Słoniawy* od 1783. Jedna z niewielu wsi z terenu gminy, której układ w formie ulicówki został zachowany niemal w całości.

18. Tłucznicze - pierwsza wzmianka z 1427 r. W 1427 roku jako *Tloczenyca*, 1482 – *Tlocznyca*, 1500 – *Tlucznicza*, 1509 – *Tlocznyca* i 1517 – *Tlucznycz*. Sto lat temu ulicówka, obecnie ulicówka z zabudową rozproszoną w zachodniej części wsi.

19. Zakrzewo - pierwsza wzmianka z 1376 r. W 1464 roku jako *Szakrzewo*, w 1474 – *Zaczewo*, 1478 – *Zakrzewo*). Sto lat temu rzędówka, obecnie zabudowa rozproszona z zachowaną częścią dawnej rzędówki.

20. Zaręby - pierwsza wzmianka z 1425 r. W 1425 roku jako *Zaramby*, 1456 – *Zarambino*, 1511 – *Zaramby*. Sto lat temu ulicówka, obecnie zabudowa rozproszona.

21. Żabin Łukowski - pierwsza wzmianka z 1474 r. W 1474 jako *Zabino*, 1498 - *Zabyno*, następnie *Żabino*. Sto lat temu niewielka osada o zwartej zabudowie, obecnie zabudowa rozproszona.

Na krajobraz kulturowy składają się również założenia dworskie, parkowe i folwarczne. Warto nadmienić, że krajobraz gminy w ostatnich 100 latach znacznie się zmienił. Wtedy też wyglądał inaczej ze względu na liczne zabudowania folwarczne zarówno mieszkalne dla pracowników, jak i gospodarcze, czy rezydencjonalne. Na terenie gminy występowało kilkanaście folwarków podlegających pod większe majątki.

Mniej lub bardziej czytelne założenia dworskie przetrwały w: Chełchach Kmiecych, Czarnostowie, Karniewie, Krzemieniu, Łukowie, a także Wólce Łukowskiej, Zarębach i Żabinie Łukowskim. Ponadto możliwe jest określenie miejsc nie zachowanych folwarków (na skutek braku ponownego zainwestowania) w Leśniewie, Malechach (częściowo) oraz Romanowie. Należy wymienić jeszcze folwarki zupełnie zniszczone, w miejscach których mogła powstać zabudowa zagrodowa lub nie możliwe jest ustalenie ich pierwotnej lokalizacji. Zespoły te znajdowały się w: Byszewie, Chrzanowie Broniszach, Rafałach, Rutkach, Szwelicach, Tłucznicach, Wronowie, Zakrzewie, Zalesiu, Zawadzeńcu oraz Żabinie Karniewskim. Zabudowa dworska – dwór zachowały się jedynie w Karniewie oraz Chełchach Kmiecych.

W gminnej ewidencji zabytków nie odnotowuje się zabytkowych układów urbanistycznych lub ruralistycznych. Znajduje się jednak przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej, który

wpisany został do rejestru zabytków i opisany został szerzej w podrozdziale 5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy.

Ciekawym rozwiązaniem przestrzennym będącym jednym z elementów krajobrazu kulturowego gminy jest założenie dworsko-parkowe w Karniewie wraz z sąsiadującym zespołem kościoła z zachowaną bramą, plebanią, dzwonnica i budynkiem gospodarczym. Oba ww. zespoły tworzą dominantę przestrzenną Karniewa, zaś pozostałe elementy w przestrzeni wsi zostały zapewne dostosowane do ww. historycznych elementów krajobrazu. Z kolei w Szwelicach wieża kościelna stanowi dominantę wysokościową. Kościół ten znajduje się na wzniesieniu, co sprawia, że wieża kościelna widoczna jest ze znacznych odległości. Świątynia w Szwelicach znajdowała się w tym miejscu od kilkunastu lat i na stałe wrosła w przestrzeń, krajobraz, jak i codzienność mieszkańców.

Ryc. Historyczne centrum Karniewa

Źródło: www.bing.com

Środowisko kulturowe jest istotnym uwarunkowaniem przy kształtowaniu kierunków dalszego przestrzennego rozwoju gminy, jednocześnie stanowi niezaprzeczalny walor w promocji atrakcyjności turystycznej gminy Karniewo. Nie można pominąć zagrożeń, które stanowi w dużym stopniu zły stan techniczny zabudowy historycznej, powodujący jej dekapitalizację a w rezultacie zatarcie całych zespołów

zabytkowych. Dotyczy to zwłaszcza obiektów architektury drewnianej. Równie niepokojącym zjawiskiem stają się remonty obiektów prowadzone niezgodnie z wymogami konserwatorskimi.

5.2.6. Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się następujące zabytki nieruchome, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) dziełami architektury i budownictwa,
- b) obiektami techniki
- c) cmentarzami,
- d) parkami.

W Gminie Karniewo znajdują się obiekty architektury i budownictwa, które reprezentowane są najliczniej. Zaliczyć można do nich obiekty sakralne, budynki mieszkalne, gospodarcze czy budynki użyteczności publicznej. Obiekty techniki na terenie gminy utożsamiać można z dawną wąskotorówką, tj. przestrzennym układem komunikacyjnym Mławskiej Kolei Dojazdowej. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również stare, zabytkowe cmentarze parafialne, rzymsko-katolickie. Odnotowano także parki podworskie. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.6.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

W poniższej tabeli przedstawiono zabytki ruchome znajdujące się na terenie Gminy Karniewo. Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, w poniższej tabeli przedstawiono informacje ogólne, chroniąc cenne obiekty kultu religijnego.

Tabela. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

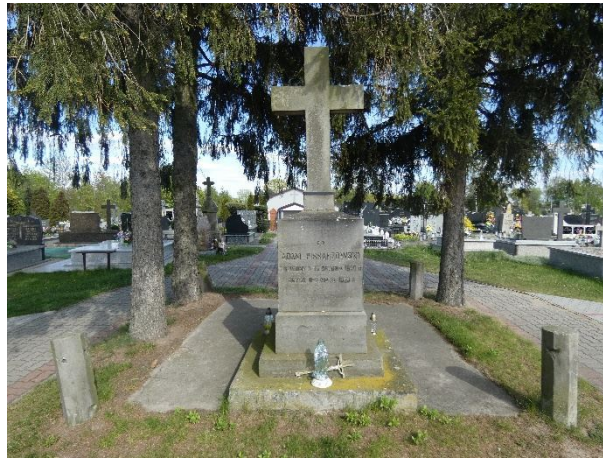
Lp.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Ilość	Datowanie	Forma ochrony
1	Czarnostów	Czarnostów	kapliczka N.M.P.	1		wojewódzka ewidencja zabytków
2	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	wyposażenie świątyni	26	2 poł. XVII w. – XIX w.	wpis do rejestru zabytków
3	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	wyposażenie świątyni	8	k. XVIII w. – 1911 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
4	Karniewo	cmentarz parafialny	nagrobki	5	1868 r. – 1899 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
5	Karniewo	cmentarz parafialny	tablica nagrobna	1	1880 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
6	Karniewo	cmentarz parafialny	krzyż nagrobny	1	1886 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
7	Karniewo	cmentarz parafialny	pomnik żołnierzy poległych w 1944 r.	1	lata 70. XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
8	Karniewo	Karniewo	kapliczka Matki Boskiej	1	k. XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
9	Karniewo	Karniewo – w 1 kondygnacji kapliczki	rzeźba – św. Katarzyna ze Sieny (?)	1	XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
10	Szwelice	kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca	wyposażenie świątyni	7	XVI w. - 2 poł. XIX w.	wpis do rejestru zabytków
11	Szwelice	kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca	wyposażenie świątyni	8	2 poł. XIX w, - pocz. XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
12	Szwelice	cmentarz parafialny	nagrobki	4	1895 r. – 1926 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
13	Szwelice	cmentarz parafialny	krzyż nagrobny	1	1884 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
14	Szwelice	cmentarz parafialny	pomnik poległych w 1920 r.	1	lata 70. XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
15	Szwelice	cmentarz parafialny	rzeźba św. Jan Nepomucen	1	pocz. XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
16	Szwelice	Szwelice	figura św. Jan Chrzciciel	1	ok. 1910 r.	wojewódzka ewidencja zabytków

Źródło: karty ewidencyjne zabytków ruchomych

Fot. Zabytkowe wnętrze kościoła w Karniewie

Źródło: fotografia własna

Fot. Nagrobek rodziny Pissarzowskich na cmentarzu w Karniewie

Źródło: fotografia własna

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;
- kurhanami;
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczyniają się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na

tym obszarze zabytków. W sytuacji gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest

on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art.35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

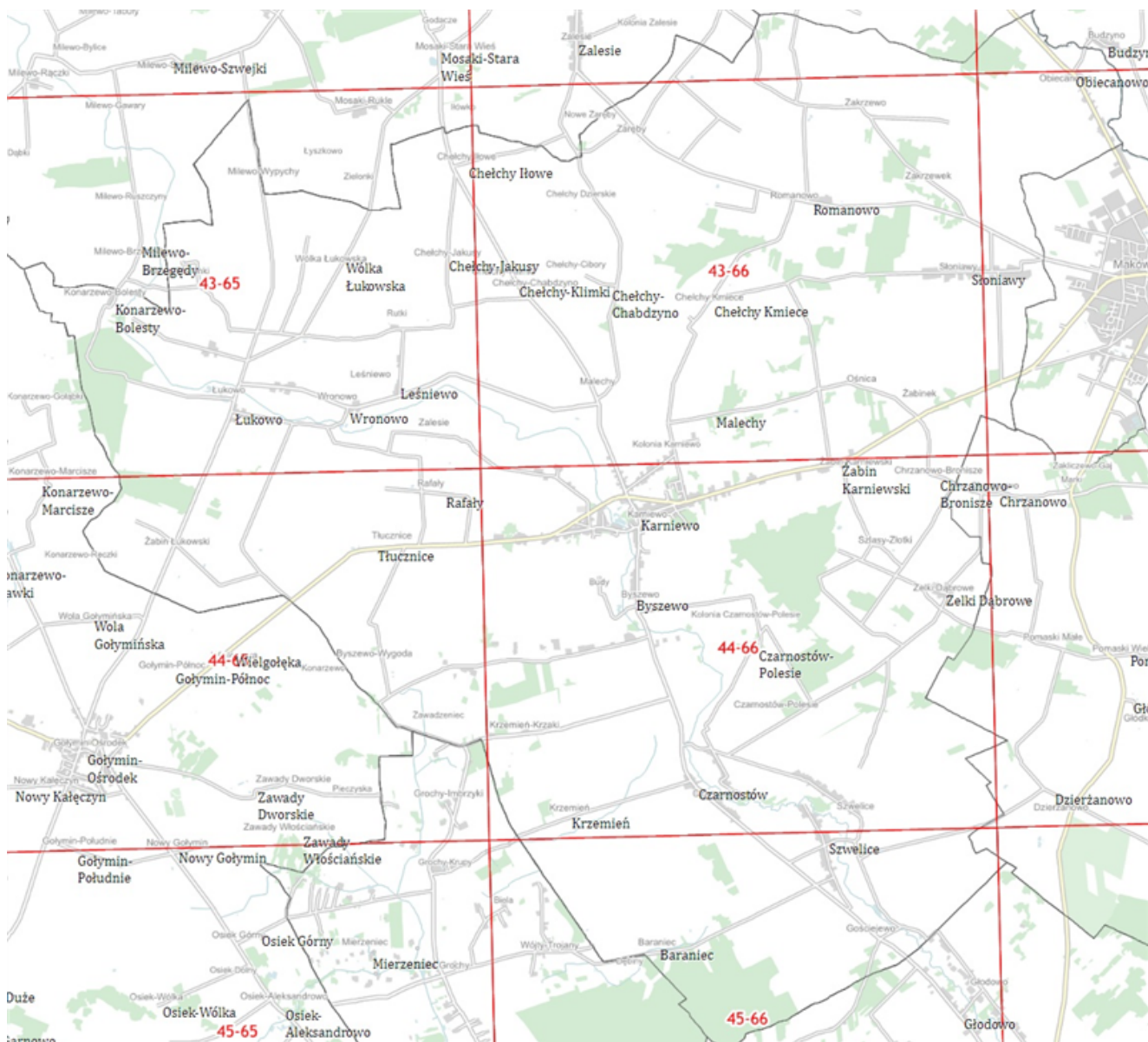
Art.116. określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Gminna ewidencja zabytków archeologicznych Gminy Karniewo zaktualizowana została w lipcu 2023 r. i liczy 84 stanowiska archeologiczne. Ewidencja ta została przyjęta Zarządzeniem Nr 14/2024 Wójta Gminy Karniewo z dnia 13.02.2024 r. Wykaz zabytków archeologicznych stanowi załącznik nr 2. Żadne stanowisko archeologiczne nie zostało wpisane do rejestru zabytków.

Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Gminna ewidencja zabytków archeologicznych została opracowana zgodnie z ww. Rozporządzeniem. Wszystkie nieruchomości zabytki archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

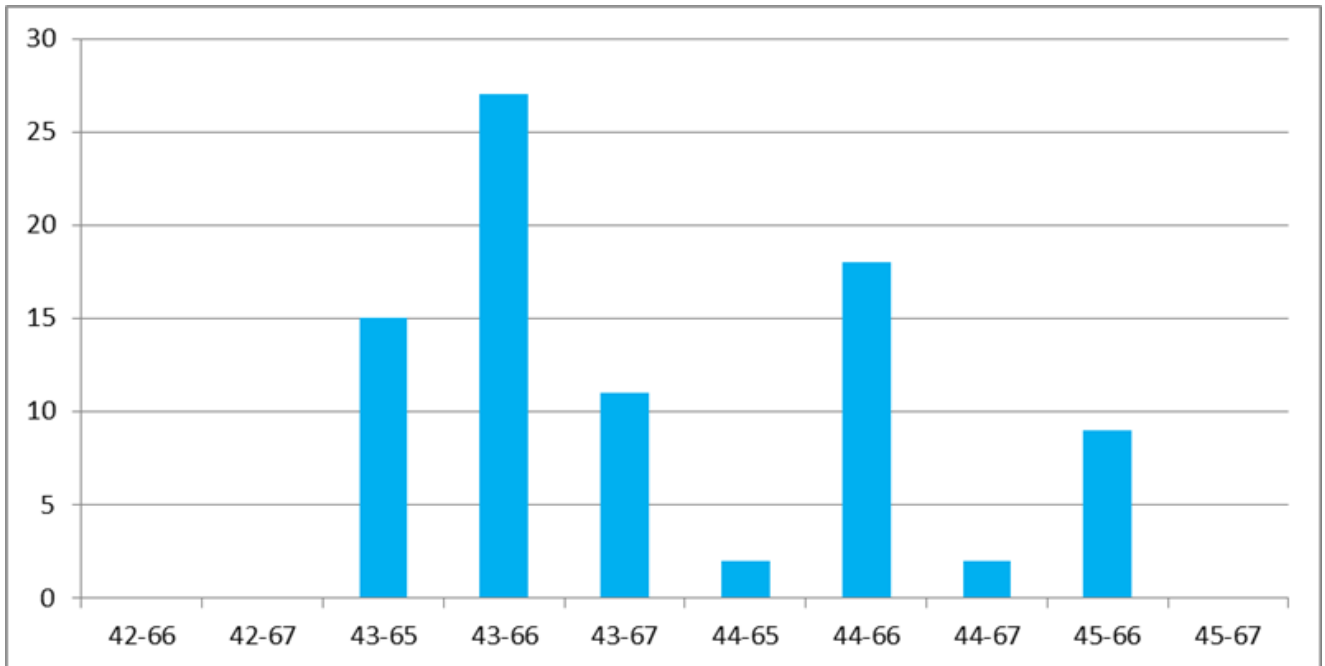
Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Stwierdza się, że 10 obszarów AZP nachodzi na teren Gminy Karniewo: 42-66, 42-67, 43-65, 43-66, 43-67, 44-65, 44-66, 44-67, 45-66, 45-67. Należy zaznaczyć, że obszary AZP 44-67 oraz 45-67 tylko w marginalnym stopniu wkraczają na teren gminy. Niemniej, to na następujących obszarach AZP: 42-66, 42-67 oraz 45-67 nie odnotowano stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Karniewo. Wobec powyższego, na pozostałych 7 obszarach AZP zaewidencjonowano stanowiska archeologiczne. Obszary AZP 43-66, jak i 44-66 pokrywają teren gminy niemal w całości i w ich granicach znajduje się najwięcej zlokalizowanych stanowisk.

Ryc. Obszary AZP na terenie Gminy Karniewo

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano na obszarze 43-66 (27) oraz 44-66 (18) i jest to ponad połowa wszystkich zaewidencjonowanych zabytków archeologicznych z terenu gminy. Znaczna liczba stanowisk znajduje się również na obszarze 43-65 (15). Na pozostałych obszarach AZP liczba stanowisk archeologicznych nie przekroczyła 15. Największa liczba stanowisk archeologicznych zlokalizowana jest wzdłuż rzeki Pelta z zagęszczeniem stanowisk w okolicach Łukowa. Ponadto od Łukowa, przez Rutki w kierunku Chełch Kmiecych rozciąga się pas z licznie występującymi stanowiskami archeologicznymi. W związku z powyższym największa kumulacja stanowisk znajduje się w zachodniej i centralnej części gminy. W tym miejscu należy wspomnieć, iż lokalizacje osad wiązały się z dobrą ekspozycją terenu, klimatem, dostępnością wody, żyznością gleby, czyli elementami pozwalającym na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych.

Wyk. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

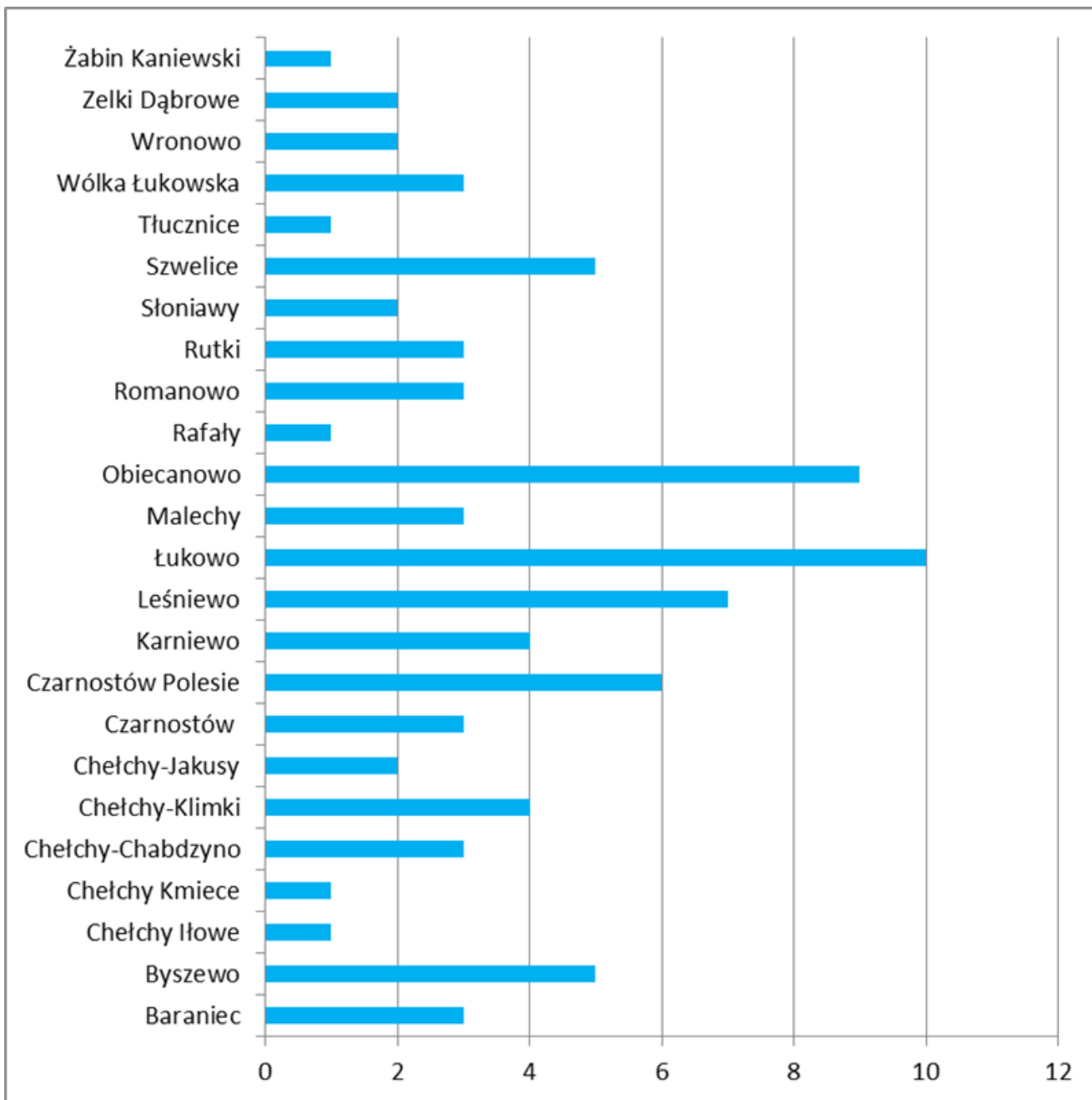
W ramach istniejącego zasobu archeologicznego stwierdzono zaewidencjonowanie następujących kategorii stanowisk archeologicznych, które wymieniono w poniższej tabeli. Z powyższego zestawienia wynika, że najczęściej odnotowano osady – 72. Z terenu Gminy Karniewo nie udokumentowano stanowisk o własnej formie terenowej, np. grodzisk, czy kurhanów.

Tabela . Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje

Lp.	Funkcja obiektu	Ilość
1	osada	72
2	ślad osadnictwa	46
3	cmentarzysko	8
4	nieokreślona	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie 24 jednostek osadniczych odnotowano 84 stanowiska archeologiczne. Najwięcej stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Karniewo nie odnotowuje się miejscowości, w której zlokalizowano wyraźnie większą liczbę stanowisk. Ich największą liczbę odnotowano w następujących jednostkach: Łukowo (10), Obiecanowo (9), Leśniewo (7), Czarnostów Polesie (6). W pozostałych jednostkach odnotowano 5 stanowisk lub mniej. W załączniku nr 2 przedstawiono wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy.

Wyk. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się stanowiska wielokulturowe, tj. takie gdzie stwierdzono współwystępowanie pozostałości osadniczych z różnych okresów chronologicznych. Powyższa sytuacja dotyczy szczególnie stanowisk wymienionych w poniższej tabeli, gdzie zaewidencjonowano pozostałości śladów człowieka z różnych kultur i epok w sposób najwyraźniejszy i najbardziej rozpoznany.

Tabela . Stanowiska archeologiczne najbardziej wielokulturowe

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Chełchy Klimki	43-66	5	20	osada	kultura łużycka? – okres halszacki
					ślad osadnictwa	późny okres lateński
					ślad osadnictwa	późny okres wpływów rzymskich
					ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze?
2	Czarnostów-Polesie	44-66	3	6	?	?
					cmentarzysko	okres późno lateński, wczesny okres wpływów rzymskich

					osada	wczesne średniowiecze
					śląd osadnictwa	XIV – XV w.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie Gminy Karniewo nie znajdują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Niemniej, odnotowuje się kilka stanowisk o dużej wartości poznawczej. Są to duże powierzchniowo obszary do 5 ha lub mniejsze do 1 ha o dużej lub średniej gęstości występowania znalezisk. Charakterystykę ww. stanowisk przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela . Stanowiska archeologiczne o dużej wartości poznawczej

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Material masowy	Chronologia
1	Łukowo	43-65	5	11	38 fr. ceramiki, 4 fr. ceramiki starożytnej	okres wpływów rzymskich B/C1 do C2
2	Leśniewo	43-66	2	10	36 fr. ceramiki	późny okres lateński – wczesny okres wpływów rzymskich
					8 fr. ceramiki	późny okres wpływów rzymskich – C1
3	Leśniewo	43-66	3	17	17 fr. ceramiki	późny okres lateński – wczesny okres wpływów rzymskich do C1
					20 fr. ceramiki	po XIII w.
4	Chelchy-Chabdzyno	43-66	6	22	6 fr. ceramiki	późna epoka brązu – wczesny okres lateński
					22 fr. ceramiki	XIII – XIV – XV w., XVII – XVIII w.
5	Byszewo	44-66	1	1	26 fr. ceramiki	okres lateński – wczesny okres wpływów rzymskich
					21 fr. ceramiki	wczesne średniowiecze – XIII w.
6	Byszewo	44-66	2	3	1 rdzeń krzemienisty, 4 odpadki	epoka kamienia
					32 fr. ceramiki	kultura łużycka – kultura grobów kloszowych
					4 fr. ceramiki	wczesne średniowiecze
7	Czarnostów-Polesie	44-66	3	6	2 krzemienne odłupki	?
					8 fr. ceramiki	okres późno lateński, wczesny okres wpływów rzymskich
					11 fr. ceramiki	wczesne średniowiecze
					6 fr. ceramiki	XIV – XV w.
8	Czarnostów-Polesie	44-66	3	7	1 fr. ceramiki	kultura pucharów lejkowatych
					6 fr. ceramiki	kultura łużycka
					1 fr. ceramiki	wczesne średniowiecze
9	Karniewo	44-66	2	15	14 fr. ceramiki	wczesny okres lateński
					11 fr. ceramiki	wczesne średniowiecze – X w.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

W najbliższym czasie nie są przewidywane roboty budowlane, a także prace inwentaryzacyjne przy stanowiskach archeologicznych.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Karniewo nie odnotowuje się zabytków ruchomych znajdujących się w ewidencji lub rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które gromadzone byłyby w zbiorach muzealnych. W Gminie Karniewo znajduje się Izba Regionalna "OFICYNA" w Karniewie, która została utworzona w 2015 r. Miejsce to jest nieprzypadkowe, ponieważ w XIX w. i na pocz. XX w. w miejscu obecnej izby przy ul. Ciechanowskiej 1 znajdowała się oficyna mieszkalna zarządcy dawnego, karniewskiego folwarku. Izba Regionalna „Oficina” w Karniewie powołana została uchwałą Zarządu Stowarzyszenia Przyjaciół ZSP „Karniewiaczek” w dniu 4 grudnia 2014 r. Uroczyste otwarcie miało miejsce 5 lipca 2015 r. Od grudnia 2017 r. Oficyna znajduje się pod opieką powstałej Fundacji Muzeum „Mocium Panie” w Łukowie.

Znajdują się tutaj eksponaty cenne kulturowo i historycznie, gromadzone przez wiele lat. Pochodzą głównie z okresu międzywojennego, a także mniej liczne przedmioty z przed I wojny światowej. Są to obiekty pochodzenia etnograficznego, które służyły niegdyś mieszkańcom gminy do codziennych sprawunków. Przed budynkiem znajduje się także wystawa sprzętu gospodarskiego oraz maszyn i urządzeń ubiegłego wieku. Większe eksponaty gromadzone są w zabytkowym spichlerzu w miejscowości Łukowo. Gromadzone w oficynie eksponaty mają na celu przybliżenie młodemu pokoleniu wiedzy o dawnych dziejach Karniewa, o życiu jego mieszkańców i wytworach pracy rzemieślniczej, uprawie roli, narzędziach, o kulturze duchowej i materialnej, zwyczajach i obrzędach, o wartościach chrześcijańskich, o dorobku twórczym i artystycznym mieszkańców Gminy Karniewo.

Fot. . Izba Regionalna "OFICYNA" w Karniewie

Źródło: fotografia własna

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Gminy Karniewo nie odnotowuje się wpisu na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (85 wpisów-stan na grudzień 2023 r.) oraz krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (10 wpisów-stan na grudzień 2023 r.).

Pod względem przynależności regionalno-etnograficznej Gmina Karniewo znajdują się na terenie ziemi różańskiej zgodnie z niżej przedstawioną mapą regionów etnograficznych. Jest to historyczna ziemia mazowiecka, która została włączona do Księstwa Mazowieckiego i I Rzeczypospolitej w 1526 r. Dzieliła się na dwa powiaty: makowski i różański, stolicą regionu był Różan.

Ryc. Etnograficzna mapa Polski

Źródło: www.niezlomni.com

Produkty tradycyjne

Na liście produktów tradycyjnych, który prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi znalazła się jedna potrawa, które związane jest bezpośrednio z Gminą Karniewo, a mianowicie zawijas kartoflany ze Szwelic.

Mieszkańcy Szwelic zwani byli w okolicy „Kluchami”. Przydomek taki zyskali dzięki zwyczajom żywieniowym panującym na tych terenach. Uprawiali zboża chlebowe, z tego również względu w pobliżu w Czarnostowie, działał młyn. Oprócz zbóż chlebowych na terenie wsi Szwelice tradycyjnie uprawiano także kartofle. Połączenie tych dwóch surowców było wynikiem powstania charakterystycznej dla tego regionu potrawy, zwanej zawijasem kartoflanym. Jest to produkt charakterystyczny dla wsi Szwelice wytwarzany na tym terenie od lat. Nazwa zawijas kartoflany używana była potocznie przez tamtejszą ludność wiejską dla kartoflanego nadzienia zawiniętego w pszenne ciasto. Składnikami kartoflanego nadzienia, oprócz ugotowanych ziemniaków, było podsmażone na patelni, z drobno pokrojoną cebulką, podgardle. Tak przygotowany farsz, z dodatkiem soli i pieprzu, nakładano na pszenny placek i zawijano. Całość gotowano w osolonej wodzie. Ugotowany zawijas dzielono na porcje i podawano z surówką z kapusty lub kiszonym ogórkiem. Zawijas kartoflany był podawany jako jednodaniowy poczęstunek, najczęściej okazjonalny. Warto podkreślić, że w związku z powrotem do tradycji przodków o zawijasie ze Szwelic robi się coraz głośniejsze. Zaczynają o nim mówić i pisać regionalne media, coraz częściej jest prezentowany podczas regionalnych świąt, a gospodynie ze Szwelic zrzeszone w Stowarzyszeniu „Nasze Szwelice” przygotowują ten wyrób na szczególne okazje i święta.[#]

Fot. Zawijas kartoflany ze Szwelic

Źródło: Stowarzyszenie Mazowieckie Centrum Przedsiębiorczości

Wydarzenia i imprezy

Na terenie gminy odbywają się ważne wydarzenia i imprezy związane z dziedzictwem kulturowym gminy. Poniżej przedstawiono ich krótką charakterystykę.

Ogólnopolski Przegląd Kabaretów STOPA, obecnie Mazowieckie Tańcowanie STOPA 2022 – wydarzenie organizowane corocznie w pierwszą niedzielę lipca. Pierwotnie niewielka impreza zapustna, później impreza o randze wojewódzkiej, podczas której występowały amatorskie grupy kabaretowe, które przyjeżdżały z terenu całego kraju. Pierwszy przegląd zorganizowano w 1996 roku. Od 2022 r. impreza zmieniła swój charakter. Na scenie prezentują się zespoły ludowe, artystyczne, folklorystyczne przedstawiające tańce regionalne i krajowe.

Do innych wydarzeń związanych z dziedzictwem niematerialnym należy zaliczyć dożynki gminne, czy Zimowy Festyn Zapustny.

Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie Gminy Karniewo działają Koła Gospodyń Wiejskich, które poprzez swoją działalność przyczyniają się do propagowania i promocji dziedzictwa niematerialnego gminy. Jednym z ich zadań jest kultywowanie tradycji ludowych. Zgodnie z Krajowym Rejestrem Kół Gospodyń Wiejskich, na terenie Gminy Karniewo działają:

- Koło Gospodyń Wiejskich w Tłucznicach "Galimatjas";
- Koło gospodyń Wiejskich "Nasz Czarnostów";
- Koło Gospodyń Wiejskich „Karniewianki”;

- Koło Gospodyń Wiejskich w Żabinie Karniewskim „Żabinianki”;
- Koło Gospodyń Wiejskich „Groch z kapustą” w Zaręczach.

Organizacje i Stowarzyszenia związane z dziedzictwem

Na terenie Gminy Karniewo występują stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, również dziedzictwem niematerialnym, należy do nich zaliczyć:

- Stowarzyszenie ”Nasze Szwelice” - celem stowarzyszenia jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju wsi Szwelice oraz wspieranie społecznej aktywności mieszkańców;
- Stowarzyszenie Zrównoważonego Rozwoju Wsi Zelki Dąbrowe i Okolicy;
- Fundację Muzeum „Mocium Panie” w Łukowie.

Zespoły Ludowe

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się zespoły ludowe, które poprzez swoją działalność artystyczną kontynuują tradycje związane z dziedzictwem niematerialnym gminy. Zespoły wykonują pieśni biesiadne, patriotyczne, religijne, niejednokrotnie związane z regionem, opisujące zwyczaje, krajobraz i przyrodę gminy. Są to także utwory historyczne o wielowiekowej tradycji, spisane w poprzednich wiekach. Tradycje muzyczne i wokalne na terenie gminy kultywowane są przez następujące grupy:

1. Zespół dziecięcy „Mali Karniewiaczy”. Grupa założona została w 2001 roku. Zespół liczy ok. 125 uczniów w wieku 7 – 14 lat. Występy podzielone są na w sześć grup wiekowych, z których każda posiada własny repertuar kultywujący rodzimy folklor tanecznie – wokalny. Mali Karniewiaczy prezentują tańce takie jak: polonez, krakowiak, polka, kujawiak, nie obce są im tańce kurpiowskie. Zespół otrzymał liczne nagrody i odznaczenia, np. Zasłużony dla Kultury Polskiej przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

2. Zespół Ludowy „Karniewiaczy”. Grupa założona została w 1967 roku. Zespół prezentuje liczne tańce ludowe, w tym popularny na Mazowszu taniec „Kontro” wywodzące się z kontredansa, który dzięki drobnej szlachcie trafił pod strzechy. Ponadto Karniewiaczy przedstawiają polki, walczyki, czy piosenki ludowe i biesiadne przeplatane humorystycznymi opowiadaniem. Zespół występował i występuje na terenie całego kraju podczas uroczystości patriotycznych, religijnych oraz innych imprez okolicznościowych.

Rękodzieło

Do grona wykonawców rękodzieła o tradycjach miejscowych należy Stanisław Myszka, zamieszkały w Karniewie, zajmujący się tkactwem. Warsztatem są krosna ręczne, na których wykonuje chodniczki ze ścinków bawełnianych, serwetki i małe obrusy na stoliki i ławy.

Zapusty

W Gminnym Ośrodku Kultury w Karniewie odbywa się co roku zimowy festyn zapustny. Grupa z Karniewa brała również udział w Przeglądzie Zespołów Zapustnych w Ciechanowie pod patronatem Marszałka Województwa Mazowieckiego. W ostatni tydzień karnawału grupy zapustne liczące od kilku do kilkudziesięciu osób przebijają się za różne postaci, np. koń, koza, cyganka, diabeł, baby, śmierć, itp. Przebierańcy wędrują od domu do domu w rytm muzyki, niekiedy z towarzyszeniem instrumentów żywych jak saksofon, akordeon, czy werble zbierając datki, czy też poczęstunki od gospodarzy.

Legendy

W zachodniej części dawnego folwarku Łukowo, na gruntach ornych znajduje się wzniesienie nazwane przez mieszkańców Łukowa „Łosowizną”. Na tym wzniesieniu podobno objawiała się Matka Boska, której wizerunek znajduje się w głównym ołtarzu w kościele w Karniewie.

Na pograniczu Zalesia (Karniewskiego) i wsi Rafały mieściła się karczma żydowska, która się zapadła. Według miejscowych podań, w miejscu tym straszyły zabłąkane dusze. Przez tutejszych mieszkańców miejsce to nazywane jest Bielą. Zgodnie z podaniami ludowymi miejsce to zostało skarane przez Boga, ze względu na pijaństwo i rozpusty, które miały tu miejsce.

Jeszcze inne podanie wskazuje, że w miejscu, gdzie znajdował się gródek słowiański w parku karniewskim była świątynia bożka słowiańskiego Lelum po Lelum.

Podwójne nazewnictwo miejscowości

Nazwy własne wiosek, posiadające podwójne nazewnictwo są bardzo charakterystyczne dla Mazowsza i jego rozrodzonej drobnej szlachty. Zarówno wioski, jak i ich nazwy wywodzą się z jednego pnia – imienia czy nazwiska osadnika, który otrzymał ziemię, a poprzez podziały rodzinne i spadki powstało wiele osobnych wsi. Wioski te utrzymały główną nazwę rodzinną (podobnie jak herb), jednocześnie dla odróżnienia przyjmowały dodatkowe określenie majątku czy osady. Jako przykłady takiego procesu osadniczego mogą służyć nazwy całej grupy wiosek.

W Gminie Karniewo wyróżnić można:

- Byszewo, Byszewo-Wygoda;
- Chełchy Dziańskie, Chełchy Hłowe, Chełchy Kmiece, Chełchy-Chabdzyno, Chełchy-Jakusy, Chełchy-Klimki. Wg Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego z końca XIX w., Chełchy to nazwa 9 miejscowości znajdująca się w Gminie Karniewo;
- Czarnostów, Czarnostów-Polesie;
- Milewo-Malonki, Milewo-Wypychy.

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że Gmina Karniewo posiada zachowane elementy dziedzictwa niematerialnego.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Karniewo nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art.9. ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art.10. ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie prowadzone są trzy rejestry zabytków:

Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Do rejestru zabytków ruchomych wpisano wyposażenie kościołów parafialnych w Karniewie i Szwelicach. Szerszy opis znajduje się w podrozdziale 5.2.7 zabytki ruchome.

Do rejestru zabytków archeologicznych nie wpisano żadnego stanowiska archeologicznego.

Do rejestru zabytków nieruchomych wpisano 8 pozycji. Są to zarazem najcenniejsze zabytki nieruchome gminy.

Niżej przedstawione obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków powstały w różnych wiekach. Do najstarszych zabytków z terenu gminy należy wymienić pozostałości średniowiecznego gródka datowanego na średniowiecze oraz kościół w Karniewie z końca XVI w. Najstarszy wpis do rejestru zabytków miał miejsce w 1961 r. i dotyczył kościoła w Karniewie. Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w 4 miejscowościach: Karniewo (5), Romanowo (1), Słoniawy (1) i Zakrzewo (1). Łączny zasób zabytków rejestrowych liczonych pojedynczo to 5 obiektów: kościół, park, dwór i gródek w Karniewie oraz linia wąskotorówki przebiegająca przez północno-wschodnią część gminy.

Tabela . Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt-funkcja pierwotna	Lokalizacja	Datowanie	Nr ewid. działki	Wpis do rejestru zabytków
1	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	Pl. Kościelny 3	kon. XVI w.	587	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-93 z dn. 8.12.1961 r.
2	Karniewo	zespół podworski	ul. Parkowa 1	poł. XIX w., I ćw. XX w.	257/5	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
3	Karniewo	dwór	ul. Parkowa 1	I ćw. XX w.	257/5	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
4	Karniewo	park dworski	ul. Parkowa 1	poł. XIX w.	257/5	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
5	Karniewo	pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego	ul. Parkowa 1	średniowiecze	257/5	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
6	Romanowo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	55	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.
7	Słoniawy	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	76	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.
8	Zakrzewo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	138/2, 138/1	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.

Źródło: opracowanie własne

W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych, w tym najważniejsze zalecenia dla obiektów reprezentujących stan poniżej bardzo dobrego. Z zestawienia wynika, że stan poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Niewątpliwie w najgorszym stanie jest Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej, tj. niefunkcjonujące torowisko. Jedynie kompleksowe działania z udziałem pozostałych właścicieli torowiska biegnącego w kierunku Mławy może uratować i ożywić zapomniane obecnie miejsce. Niewątpliwie, reaktywacja wąskotorówki na cele turystyczne przyczyniła by się do rozwoju gospodarczego nie tylko Gminy Karniewo, ale i całego regionu. Pozostałe zabytki wpisane do rejestru są w bardzo dobrym stanie. Jedynie stan gródka w parku karniewskim nie został określony z racji zamknięcia terenu – obiekt we własności prywatnej, brak możliwości wejścia. Wszystkie obiekty rejestrowe chronione są również zapisami w MPZP.

Tabela . Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Stan zachowania	Właściciel	MPZP
1	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich	bardzo	parafia p.w. Wszystkich	tak

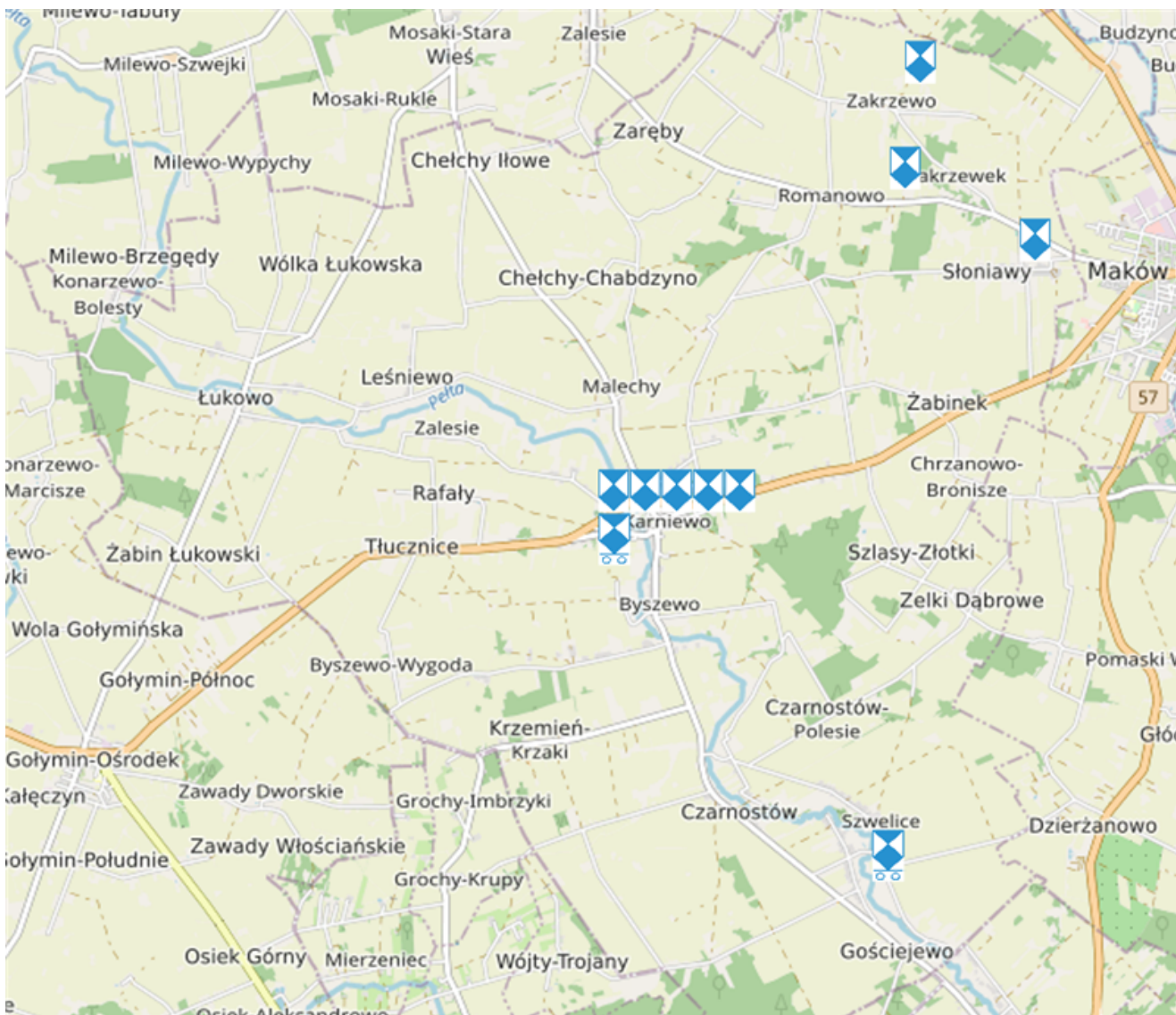
		Świątyn	dobry	Świątyn w Karniewie	
2	Karniewo	zespół podworski	bardzo dobry	osoba prywatna	tak
3	Karniewo	dwór	bardzo dobry	osoba prywatna	tak
4	Karniewo	park dworski	bardzo dobry	osoba prywatna	tak
5	Karniewo	pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego	nieustalony	osoba prywatna	tak
6	Romanowo, Słoniawy, Zakrzewo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej	zły	Gmina Karniewo (jako użytkownik wieczysty)	tak

Źródło: opracowanie własne

W powyższej tabeli przedstawiono właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Na poniższej rycinie przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jak i rejestrowych zabytków ruchomych.

Ryc. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków

**Źródło: opracowanie własne na podkładzie mapy
<https://polska.geoportal2.pl/map/www/mapa.php?mapa=polska>**

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo, w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków ochronie podlega:

- oryginalna (historyczna) forma architektoniczna obiektu we wszystkich jej elementach (wysokość, bryła, geometria i forma dachu, kompozycja bryły i elewacji wraz z detalem architektonicznym i stolarką, zabytkowe wyposażenie, zasadnicze rozplanowanie wnętrza);
- oryginalny materiał budowlany (w tym rodzaj pokrycia dachowego), funkcja obiektu, której ewentualna zmiana wymaga zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga m.in.:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich;
- prowadzenie badań architektonicznych;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku;

- dokonanie podziału zabytku;
- zmiana przeznaczenia zabytku lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczania na zabytku urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Z przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej zabytków wpisanych do rejestru wynika, że znak ten nie jest umieszczony na żadnym obiekcie.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.

Ryc. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy Karniewo prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Karniewo w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Karniewo została zaktualizowana, nowe karty adresowe opracowane zostały w lipcu 2023 r. Ewidencja ta została przyjęta Zarządzeniem Nr 14/2024 Wójta Gminy Karniewo z dnia 13.02.2024 r. Wykaz zabytków nieruchomości stanowi załącznik nr 2.

W gminnej ewidencji zabytków znajdują się 33 pozycje, w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków. Znajdują się w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Gmina Karniewo posiadała do tej pory gminną ewidencję zabytków architektury i budownictwa z 2013 r., która została uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ewidencja ta nie została przyjęta Zarządzeniem Wójta Gminy. Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz czas jaki minął od ostatniej wizji terenowej (2013 r.) gminna ewidencja zabytków Gminy Karniewo została zaktualizowana i dostosowana do obecnych wymogów prawnych. Stanowi ona podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Karniewo. Wszystkie nieruchomości zabytki ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1.

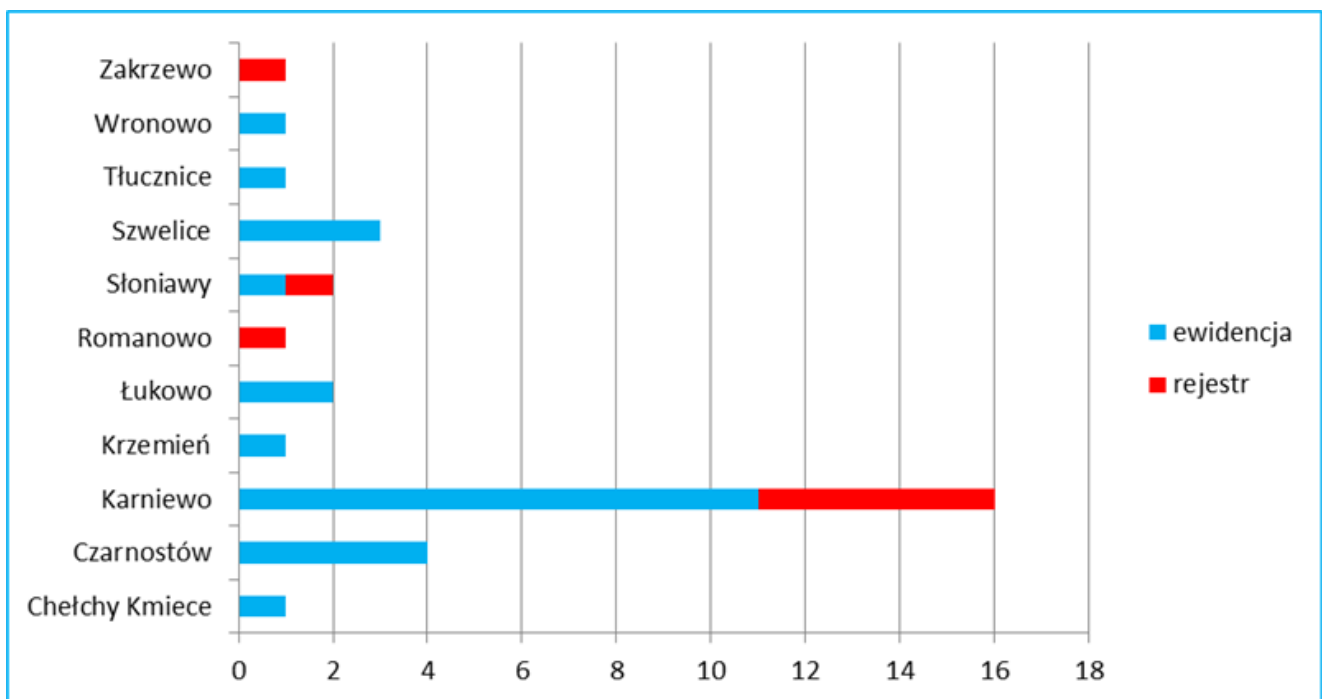
Najważniejsze zmiany jakie zaszły od opracowania ostatniej wersji ewidencji:

1. Opracowano nowe (zaktualizowane) karty GEZ;
2. Do GEZ włączono 4 nowe karty, które wcześniej nie były opracowane, a obiekty te znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków: Majątek "Czarnostów" oraz Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej znajdujący się w 3 miejscowościach.
3. Z GEZ wyłączono część kart adresowych;
4. Odmalowano drzwi i wyeksponowano datownik z inicjałami przy grocie piwnicznej w Karniewie, ul. Mazowiecka 43;
5. Kościół w Karniewie, brama przykościelna, kapliczka oraz dzwonnica przeszły generalną renowację;
6. Pogorszył się stan budynku mieszkalnego w Karniewie, ul. Szkolna 11;
7. Odmalowano wieżę kościelną w Szwelicach;
8. Przemalowano i ocieplono elewację, wymieniono pokrycie dachu oraz stolarkę okienną plebani w Szwelicach;
9. Wymieniono stolarkę okienną przy budynku mieszkalnym w Tłucznicach 32a.

Biorąc pod uwagę powyższe wiadomości należy stwierdzić, iż część obiektów zabytkowych w wyniku działań renowacyjnych i konserwacyjnych ulegał poprawie, część w wyniku nieumiejętnie przeprowadzonych prac budowlanych – ocieplenia drewnianych domów uległa znacznym przekształceniom. W gminnej ewidencji zabytków zaszły zmiany w postaci nowych włączeń, jak i wyłączeń. W związku z powyższym przeprowadzenie aktualizacji GEZ było słuszne.

Na poniższym wykresie przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości. Wynika z niego, że zdecydowanie najwięcej znajduje się ich w Karniewie – 16. W pozostałych miejscowościach liczba występujących zabytków nie przekroczyła 5. Liczba 33 zabytków ujętych w GEZ na terenie 11 jednostek osadniczych świadczy o zachowanym dziedzictwie materialnym na terenie gminy. Obiekty

będące w GEZ charakteryzują się wartością historyczną ze względu na fakt, iż są to zazwyczaj obiekty historyczne lub upamiętniające, a także posiadają wartość artystyczną ze względu na liczne detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego budownictwa wiejskiego gminy. Obiekty znajdujące się w GEZ (bez rejestru zabytków) datowane są głównie na 1 poł. XX w. oraz na wiek XIX.

Wyk. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo, w obiektach zabytkowych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków ochronie podlega w szczególności oryginalna (historyczna) forma architektoniczna obiektu - gabaryty, geometria dachu, rodzaj pokrycia dachu, kompozycja i wystrój elewacji, forma stolarki okiennej i drzwiowej.

Obiekty zabytkowe będące we własności Gminy Karniewo

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Gmina Karniewo jest właścicielem obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jak i ujętych w ewidencji wojewódzkiej, które przedstawiono w poniższej tabeli. Przy ww. obiektach prowadzone są sukcesywne prace mające na celu poprawę ich stanu.

Tabela . Obiekty zabytkowe należące do własności Gminy Karniewo

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Czas powstania	Nr ewid, działki	Uwagi
1	Karniewo	budynek administracyjny - Urząd Pocztowy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (d. Urząd Gminy)	ul. Pułtуска 5	ok. 1925 r.	450/2	własność częściowa 210/247
2	Łukowo	park podworski	80	k. XIX w.	62/1-5, 63/2-4	własność częściowa, tylko dz. nr 62/1
3	Romanowo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	55	Gmina jako użytkownik wieczysty
4	Słoniawy	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	76	Gmina jako użytkownik wieczysty

5	Zakrzewo	przestrenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	138/2, 138/1	Gmina jako użytkownik wieczysty
---	----------	--	--	---------	-----------------	---------------------------------

Źródło: opracowanie własne

Poniżej przedstawiono charakterystykę obiektów najczęściej występujących w GEZ.

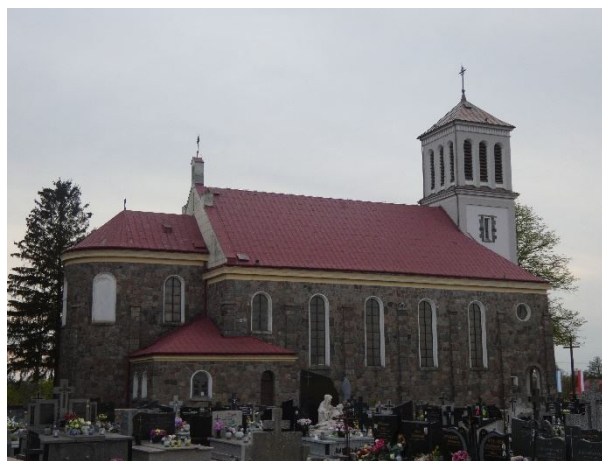
Obiekty sakralne

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się 2 zabytkowe kościoły parafialne. Kościół w Szwelicach wybudowany został z kamienia, zaś kościół w Karniewie otynkowany. Obiekty te zostały wybudowane na przestrzeni różnych wieków – XVI w. w Karniewie oraz XX w. w Szwelicach. Dane dotyczące czasu wybudowania kościoła w Szwelicach są rozbieżne. W karcie gminnej ewidencji zabytków wskazano, że kościół wybudowano w 1 ćw. XX w., z kolei zgodnie z danymi portalu www.diecezjaplocka.pl kościół wybudował w latach 1957-1961 ks. Witold Piotr Biały według projektu architekta Stanisława Marzyńskiego. Konsekracja świątyni odbyła się w 1973 r. Charakteryzowane obiekty powstały w różnych nurtach stylowych. Ich ogólny stan należy ocenić na bardzo dobry. W obu charakteryzowanych kościołach znajduje się zabytkowe wyposażenie, w tym zabytki ruchome. W ostatnich latach proboszczowie parafii wraz z radami parafialnymi i wiernymi prowadzą szereg działań mających na celu polepszenie stanu kościołów. Pozyskiwane są środki zewnętrzne, zbierane są datki własne.

Tabela . Zabytkowe obiekty sakralne

Lp.	Miejscowość	Kościół	Czas powstania	Styl	Materiał	Stan zachowania	Wpis do rejestru
1	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	kon. XVI w.	barok z elementami klasycyzmu	tynkowany	bardzo dobry	tak
2	Szwelice	kościół parafialny	1 ćw. XX w.	neoromański	kamień	bardzo dobry	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. Kościół w Szwelicach

Źródło: fotografia własna

Cmentarze

W gminnej ewidencji zabytków znalazły się 2 zabytkowe cmentarze parafialne w Szwelicach i Karniewie. Są to czynne nekropolie założone w 2 poł. XIX w. Na ich obszarze nie zachował się starodrzew. Ich wielkość jest podobna i wynosi ok. 1 ha. Charakteryzowane miejsca znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, nie zostały wpisane jednak do rejestru, chronione są również zapisami w MPZP. Na cmentarzu w Karniewie najstarszy nagrobek pochodzi z 1885 r. Z kolei w Szwelicach znajduje się kilka historycznych nagrobków z końca XIX w. Jest tu również mogiła narodowa z inskrypcją: „za wiarę i Ojczyznę 18 poległym w Powstaniu Styczniowe 1863 r.”, która przeszła gruntowną renowację i została odsłonięta i poświęcona w styczniu 2023 r. Zadanie pn. „Renowacja nagrobku uczestników Powstania Styczniowego z 1863 roku na cmentarzu w Szwelicach, gmina Karniewo” zostało zrealizowane w ramach Programu „Groby i cmentarze wojenne

w kraju” ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, którego celem jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

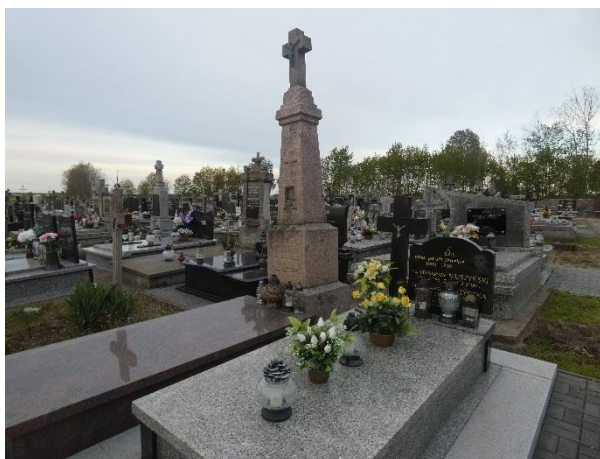
Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo dla cmentarzy obowiązuje:

- utrzymanie kompozycji przestrzennej, przede wszystkim poprzez zachowanie historycznych lokalizacji budowli związanych z funkcją terenu oraz form komponowanych zieleni i starodrzewu;
- konserwacja, restauracja, rewaloryzacja, względnie remontem, przebudową, rozbudową z zachowaniem substancji zabytku;
- zalecenie stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych;
- dopuszczenie wymiany historycznej zabudowy, z zastrzeżeniem uzyskania akceptacji wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dla obiektów położonych w strefach ochrony konserwatorskiej „A” lub „B” - obowiązują ustalenia dotyczące odnośnych stref;
- konieczność uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego od właściwego organu w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Tabela . Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Lokalizacja	Czas powstania	Powierz. (ha)	Wpis do rejestru
1	Karniewo	cmentarz parafialny	ul. Wiejska	2 poł. XIX w.	1,2	nie
2	Szwelice	cmentarz parafialny	przy kościele, na wschód od kościoła	2 poł. XIX w.	0,95	nie

Źródło: gminna ewidencja zabytków

Fot. Cmentarz w Szwelicach

Źródło: fotografia własna

Dwory

Dwory nierozzerwalnie związane są z majątkami, dobrami oraz pozostałymi obiektami wokół nich. Otaczane były parkami krajobrazowymi oraz stanowiły funkcje reprezentatywne. Przy nich stawiano gospodarcze budynki folwarczne, dalej domy pracownicze. Były jednocześnie miejscem zamieszkania, miejscem towarzyskim na bale i przyjęcia, a także miejscem przyjmowania ważnych gości i osobistości, w tym w celach biznesowych. Wielkość i wygląd świadczyły o sytuacji materialnej gospodarzy.

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się 2 zachowane dwory ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Są to skromne obiekty rezydencjonalne o randze lokalnej. Charakteryzowane obiekty to budynki murowane i otynkowane, powstały w XIX lub XX w. Ich stan jest zróżnicowany. Dwór w Karniewie należy do osoby

prywatnej i jest w bardzo dobrym stanie. Jego położenie w głębi podwórza sprawia, że nie jest widoczny z ulicy. Wskazaniem było by uzgodnienie zasad możliwości jego zwiedzenia dla lokalnej społeczności i turystów. Z kolei dwór w miejscowości Chełchy Kmiece składa się na kilka prywatnych mieszkań, których stan jest mocno zróżnicowany. Niemniej, ogólny stan obiektu ocenia się na dostateczny. Obiekt ten wymaga prac remontowo-konserwacyjnych. W sposób szczególny zaleca się przeprowadzenie prac tynkarskich elewacji i ich odmalowanie zgodnie ze wzorcami historycznymi, wymiana eternitu, konserwacja zachowanej stolarki. Dwór w Chełchach Kmiece nie został wpisany do rejestru zabytków, ani objęty zapisami chroniącymi w MPZP w przeciwieństwie do dworu w Karniewie.

Tabela . Dwory

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Stan zachowania	Material
1	Chełchy Kmiece	dwór	33	kon. XIX w.	dostateczny	tynkowany
2	Karniewo	dwór	ul. Parkowa 1	I ćw. XX w.	bardzo dobry	tynkowany

Źródło: opracowanie własne

Fot. Dwór w miejscowości Chełchy Kmiece

Źródło: fotografia własna

Parki

Zabytkowe założenia zieleni zakładane były tuż przy obiektach rezydencjonalnych. Stanowiły odskocznnię od codzienności dla właścicieli majątków, były miejscem ukojenia i osobliwym spotkaniem z przyrodą. Założenia te projektowane były przez specjalistów, często musiały być wkomponowane w lokalną topografię, np. ciekii wodne, wzniesienia, zbiorniki wodne, ciągi komunikacyjne. Częścią parków były aleje i szpalery wysadzone przy drogach prowadzących do dworu.

Na terenie Gminy Karniewo odnotowano 4 parki dworskie. Ich ogólny stan ocenić należy jako bardzo dobry. Parki w Czarnostowie, Karniewie i Krzemieniu znajdują się we własności prywatnej i ich stan jest wzorowy. Park w Łukowie został poważnie przekształcony na skutek ubytków drzewostanu przez wycinkę Niemców w 1944 r. oraz powojennej dewastacji. Ok. 2013 r. park przeszedł generalne prace rewitalizacyjne. Stan parku w Łukowie jest trochę gorszy – zaleca się usunięcie występujących samosiewów. Ponadto na jego terenie elementy kompozycyjne zostały zatarte. Jest to miejsce ogólnodostępne będące we własności gminy. Charakteryzowane obiekty zostały założone z końcem XIX w. lub z początkiem XX w. Największym założeniem zieleni jest park w Krzemieniu liczący ok. 10 ha. Jedyne park w Karniewie wpisany został do rejestru zabytków. Na jego obszarze znajdują się okazałe dęby uznane jako pomnik przyrody.

Na terenie Gminy Karniewo znajdują się również pozostałości założeń parkowych, które nie zostały uwzględnione w GEZ. Są to miejsca mocno zniszczone, zatarte i przekształcone. Parki dworskie występowały również w następujących miejscowościach: Chełchy-Kmiece i Zaręby. Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego parki znajdowały się również w: Karniewie Dębinach, Leśniewie, Malechach, Rafałach, Romanowie, Rutkach, Tłuszczach, Wólce Łukowskiej, Wronowie, Zakrzewie, Zalesiu, Zawadźcu oraz Żabinie Łukowskim, które znane są jedynie ze źródeł historycznych.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo dla parków obowiązują:

- utrzymanie kompozycji przestrzennej, przede wszystkim poprzez zachowanie historycznych lokalizacji budowli związanych z funkcją terenu oraz form komponowanych zieleni i starodrzewu;
- konserwacja, restauracja, rewaloryzacja, względnie remontem, przebudową, rozbudową z zachowaniem substancji zabytku;
- zalecenie stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych;
- dopuszczenie wymiany historycznej zabudowy, z zastrzeżeniem uzyskania akceptacji wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dla obiektów położonych w strefach ochrony konserwatorskiej „A” lub „B” - obowiązują ustalenia dotyczące odnośnych stref;
- konieczność uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego od właściwego organu w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Tabela . Parki

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Stan zachowania	Powierzchnia	Wpis do rejstru
1	Czarnostów	park podworski	pocz. XX w.	bardzo dobry	ok. 9	nie
2	Karniewo	park dworski	poł. XIX w.	bardzo dobry	ok. 8,5	tak
3	Krzemień	park podworski	1911-1916 r.	bardzo dobry	ok. 10	nie
4	Łukowo	park podworski	kon. XIX w.	dobry	ok. 2,8	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. Park w Czarnostowie

Źródło: fotografia własna

Budynki mieszkalne

Budynki mieszkalne (w tym plebanie) stanowią ok 20% wszystkich obiektów zabytkowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Są w sposób szczególny narażone na wszelkiego rodzaju przekształcenia, co związane jest z różną świadomością ich właścicieli w nawiązaniu do zachowania dziedzictwa materialnego, jakim są właśnie zabytkowe domy. Należy do nich zaliczyć m.in. zewnętrzne ocieplenie ścian, niewłaściwą wymianę stolarki okiennej i drzwiowej poprzez zastosowanie niepierwotnych rozmiarów oraz materiału, zakrywanie detali architektonicznych, rozbudowanie budynków – dodawanie nowych kondygnacji, przybudówki, nieumiejętne zmiany pokrycia dachowego. Powyższe przykłady odzwierciedlają swoje istnienie w rzeczywistości. Podczas inwentaryzacji terenowej kilka domów drewnianych zostało ocieplonych styropianem przykrywając historyczny materiał budynku. Na terenie Gminy Karniewo budynki mieszkalne to głównie domy jednorodzinne, zazwyczaj drewniane, ustawione głównie kalenicowo, rzadziej szczytowo względem drogi z detalem architektonicznym takim jak gzymsy, opaski, miecze z płaczkami w szczytach elewacji bocznych, itp. Historyczne domy wybudowane są na podmurówkach, to obiekty głównie jednokondygnacyjne z charakterystycznymi gankami, czy wystawkami (facjatami) w części centralnej

o zróżnicowanej liczbie osi. Dachy głównie dwuspadowe, kryte są zazwyczaj blachą prostą co jest charakterystyczne dla rejonu Mazowsza. Ich datowanie przypada głównie na pocz. XX w. W tej części Mazowsza obiekty drewniane stawiane były częściej, niż budynki ceglane ze względu na dogodną dostępność materiału jakim było drewno.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo dla obiektów architektury i budownictwa obowiązuje:

- zachowanie i ochrona oraz przywracanie historycznej formy obiektów i zespołów;
- utrzymanie tradycyjnej kompozycji architektonicznej obiektu, w tym kompozycji i wystroju elewacji z nakazem zachowania i dowiązywania się do form i elementów oryginalnych;
- dostosowanie współczesnych funkcji obiektów do wartości zabytkowych tych obiektów a nie odwrotnie, w szczególności poprzez ograniczenia inwestycyjne w zakresie:

·rozbudów, dobudów, nadbudów oraz rozbiórek ich części, bez opinii konserwatorskiej dopuszczającej takie działania ze względów technicznych lub stwierdzonego braku lub niskiej wartości obiektu;

·adaptacji parterów, szczególnie związanych ze zmianami konstrukcyjnymi, zmianami w elewacjach, aranżacji nowych witryn, wejść do budynku, schodów zewnętrznych, zmian kolorystyki i montażu reklam i szyldów reklamowych;

·adaptacji poddaszy na cele mieszkalne, szczególnie związanych ze zmianami konstrukcyjnymi w tym: zmian kubatury budynku, zmian geometrii dachów, podnoszenia ścianek kolankowych, aranżacji nadbudów, wielkogabarytowych lukarn oraz montażu kilkuelementowych zespołów okien połaciowych;

- w przypadku koniecznej rozbiórki obiektu (po orzeczeniu o złym stanie technicznym) obowiązek opracowania dokumentacji technicznej i fotograficznej obiektu (inventaryzacja).

Fot. Przykład historycznego budownictwa mieszkalnego w Karniewie – 1912 r.

Źródło: fotografia własna

Pozostałe zabytki o wysokich wartościach

Ciekawym architektonicznie i historycznie obiektem, który wyróżnia się na tle pozostałych budynków jest jedyny zabytkowy obiekt o funkcji administracyjnej, tj. budynek, w którym mieści się poczta oraz gminny ośrodek pomocy społecznej przy ul. Pułtuskiej 5 z 1925 r. W obiekcie tym mieścił się w przeszłości Urząd Gminy. Jest to budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, 7-osiowy od strony fasady, wolnostojący, symetryczny, otynkowany, ustawiony kalenicowo. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej podmurówce (otynkowanej), dach czterospadowy kryty blachodachówką, widoczne dwa kominy. Wejście główne w osi czwartej, stolarka drzwiowa współczesna, jednoskrzydłowa z nadświetlem powyżej zakończona łukiem pełnym. Stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, pcv, wtórna, w większości dwupolowa. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można portyk 4-kolumnowy, a nad nim balkon z balustradą. W elewacji frontowej szeroka wystawka ze spływem wolutowym. W połaci dachowej wschodniej dwie wystawki z osobnymi daszkami dwuspadowymi. W kolorze brązowym zaakcentowano liczne lizeny. Kubatura obiektu wynosi 1580 m³, zaś powierzchnia 196 m². Obiekt wielokrotnie remontowany, w latach 2008-2009 przeprowadzono gruntowne prace częściowo przekształcając budynek. Wymieniono stolarkę, ocieplono ściany,

wprowadzono posadzki, zmieniono pokrycie dachu oraz układ pomieszczeń traktu tylnego (wschodniego). W najbliższych 4 latach Gmina Karniewo zamierza przeprowadzić kolejne prace remontowo-konserwatorskie mające na celu poprawienie stanu obiektu.

Fot. Historyczny budynek administracyjny w centrum Karniewa

Źródło: fotografia własna

Warto wyróżnić również dawny spichlerz w Łukowie. Obiekt ten miał służyć jako kościół, jednak na planach porzeczono. Jest to jeden z nielicznie zachowanych budynków folwarcznych na terenie gminy. Był własnością Stanisława Łubieńskiego. Budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, 5-osiowy od strony elewacji wzdłużnej, wolnostojący, symetryczny, wybudowany z cegły czerwonej o wiązaniu flamandzkim, ustawiony szczytowo. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej podmurówce (ceglano-kamiennej), dach dwuspadowy kryty blachą. Stolarka drzwiowa współczesna, dwuskrzydłowa. Stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia w formie biforiów, drewniana, trzypolowa z łukowo zwieńczonym lufcikiem. Jednopolowe drewniane okienka w elewacjach wzdłużnych w ścianie kolankowej. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzyms wieńczący, cokołowy, łukowo zamknięte gzymsy nadokienne, ceglane parapety, oculusy w szczycie budynku. W narożach budynku przypory. Nad wejściem głównym do budynku datownik z inicjałami ŁS oraz datą budowy – 1873 r. W elewacji zachodniej budynku 4-kondygnacyjna wieża z okulusami w szczycie, zamurowanymi otworami okiennymi oraz krenelażami. Kubatura obiektu wynosi 1186 m³, zaś powierzchnia 242 m².

Fot. Spichlerz w Łukowie

Źródło: fotografia własna

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Strefy ochrony konserwatorskiej

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Karniewo na obszarze gminy występują strefy ochrony konserwatorskiej, które wymieniono poniżej.

STREFA „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej.

Obejmuje obszar zespołu podworskiego (dwór, park, pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego) wraz z przyległym zespołem sakralnym w Karniewie. W strefie tej zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką działalnością inwestycyjną. W obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej (A) obowiązują działania prowadzące do realizacji następujących celów ochrony:

- zachowanie historycznych proporcji kształtujących sylwetę zespołu wraz z dominantami;
- zachowanie istniejącej zabudowy zabytkowej (wpisanej do rejestru zabytków);
- zachowanie i odtworzenie historycznych linii zabudowy oraz szerokości frontów zabudowy;
- utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej lub lokalnej - kulturowej oraz zachowanych elementów zagospodarowania terenu, w tym zieleni komponowanej i małej architektury, we właściwym stanie technicznym, funkcjonalnym, zdrowotnym;
- utrzymanie historycznej kompozycji obiektów z ograniczeniem zakresu dopuszczalnych przekształceń i z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji historycznej;
- nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i charakteru zabudowy sąsiadującej (historyczna dyspozycja terenu i typ zabudowy).

W stosunku do obiektów i obszarów leżących w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej (A) wyrazem polityki przestrzennej jest:

- trwale zachowanie historycznego układu przestrzennego ze wszystkimi elementami (osie widokowe i kompozycyjne, panoramy, dominanty, drogi, place, linie zabudowy, kompozycja wnętrza architektonicznych i krajobrazowych, zieleni, nawierzchnie itp.);
- ochrona, konserwacja i rewitalizacja zachowanych, głównych elementów układu przestrzennego;
- likwidacja lub przebudowa obiektów dysharmonizujących;
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej;
- realizacja celów ochrony poprzez ustalenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego:
 - kompozycji urbanistycznej;
 - linii zabudowy;
 - intensywności zabudowy;
 - form zabudowy - w tym: wysokości budynków, rodzaju dachów, proporcji i kompozycji elewacji, użytych materiałów budowlanych, rodzaju detalu architektonicznego, kolorystyki;
 - form zagospodarowania - w tym: elementów małej architektury i zieleni towarzyszącej zabudowie, użytych materiałów, lokalizacji reklam, nawierzchni itp.;
 - zachowanie, ochrona i odtwarzanie historycznych osi kompozycyjnych i widokowych;
 - innych ustaleń ochrony dóbr kultury, w tym wynikających z ochrony ustawowej terenu i/lub obiektu wpisanego do rejestru zabytków oraz zobowiązań publicznoprawnych, uwzględniających wytyczne konserwatorskie m.in. z zakresu ograniczeń inwestycyjnych dla obiektów zabytkowych (ograniczenie rozbudowy, dobudowy, nadbudowy, rozbiórki oraz adaptacji parterów i poddaszy);
- ponadto dla obszaru pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego:
 - zakaz wszelkiej działalności inżynierskiej, budowlanej i innej związanej z pracami ziemnymi (np. kopania studni, melioracji, karczunku i nasadzenia drzew itd.), poza badaniami archeologicznymi oraz pracami zabezpieczającymi zabytek przed zniszczeniem, prowadzonymi na zasadach określonych przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków, chyba, że przepisy odrębne stanowią inaczej;
 - zachowanie istniejącego układu topograficznego terenu.

STREFA „B” – pośredniej ochrony konserwatorskiej.

Obejmuje teren otaczający zespół dworsko-parkowy w Chełchach Kmiecych, Czarnostowie, Krzemieniu, Łukowie, teren cmentarza o cechach zabytkowych wraz z przyległym terenem kościoła i plebanii w Szwelicach

oraz cmentarz o cechach zabytkowych w Karniewie. W obrębie stref pośredniej ochrony konserwatorskiej (B) obowiązują działania prowadzące do realizacji następujących celów ochrony:

- utrzymanie wybranych elementów historycznych oraz częściowe ograniczenie swobody kształtowania elementów nowych, a w szczególności:
 - utrzymanie zasadniczego układu ulic i alejek;
 - utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej;
 - utrzymanie historycznej kompozycji wybranych obiektów z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej;
 - zachowanie kompozycji układów zieleni wraz z koniecznością uzupełniania ubytków i kontrolą dosadzeń;
- nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i charakteru zabudowy sąsiadującej (historyczna dyspozycja terenu i typ zabudowy, układ, intensywność, gabaryty zabudowy).

W stosunku do obiektów i obszarów leżących w obrębie stref pośredniej ochrony konserwatorskiej (B) wyrazem polityki przestrzennej jest:

- ochrona, konserwacja i rewaloryzacja zachowanych, głównych elementów układu przestrzennego;
- likwidacja lub przebudowa obiektów dysharmonizujących;
- dostosowanie lokalizowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej;
- realizacja celów ochrony poprzez ustalenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego:
 - kompozycji przestrzennej;
 - form zabudowy, w tym układu, intensywności, gabarytów zabudowy, wysokości budynków, rodzajów dachów, proporcji i kompozycji elewacji;
 - innych ustaleń ochrony dóbr kultury, uwzględniających wytyczne konserwatorskie m.in. z zakresu ograniczeń inwestycyjnych dla obiektów zabytkowych (ograniczenie rozbudowy, dobudowy, nadbudowy, rozbioru oraz adaptacji parterów i poddaszy).

Ponadto Studium wskazuje obszary zespołów dworsko-parkowych w Chełchach Kmiecych, Czarnostowie, Krzemieniu oraz Łukowie jako wymagające przekształceń i/lub rehabilitacji.

STREFA „OW” – obserwacji archeologicznych. Obejmuje stanowiska ujęte w ewidencji stanowisk archeologicznych. W stosunku do obiektów leżących w obrębie stref ochrony zabytków archeologicznych wyrazem polityki przestrzennej jest:

- ustala się w przypadku wszelkich prac ziemnych – wykonanie wyprzedzająco archeologicznych badań wykopaliskowych lub zapewnienie dozoru archeologicznego (stosownie do uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, którymi są obiekty wpisane do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w przestrzeni gminnej, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Poniżej przedstawiono najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki wpisane do rejestru zabytków) z terenu gminy wraz z ich charakterystyką oraz aktualnymi fotografiami.

Karniewo – kościół p.w. Wszystkich Świętych

Karniewska parafia erygowana została przez biskupa Dobiesława z fundacji Stanisława z Karniewa, podseka ciechanowskiego. Obecny kościół konsekrowano ok. 1620 r., a ok. 1630 r. A. Młodzianowski ufundował kaplicę św. Anny. Kościół spłonął wraz z wyposażeniem i plebanią w 1760 r. Odbudowany został przez W. T. Karniewskiego. W głównym ołtarzu kościoła znajdują się obrazy NMP z Dzieciątkiem i Wszystkich Świętych, w bocznych MB Częstochowskiej, św. Piotra i Pawła oraz MB Różańcowej z końca XVIII w. Ołtarze w stylu późnobarokowym i klasycystycznym, chrzcielnica rokowa, wyrzeźbiona z jednego pnia. Kościół orientowany, jednonawowy, otynkowany, z bocznymi kaplicami tworzącymi plan krzyża. Prezbiterium zamknięte ścianą

prostą, wejście do kościoła od strony zachodniej w przybudówce. Elewacja wschodnia i zachodnia ze spływami wolutowymi, gzymsami, blendami i oculusami, zwieńczonymi trójkątnie. Otwory okienne nieduże zakończone łukiem ostrym, elewacje oszkarpowane. Dach pokryty blachą płaską, na nim niewielka sygnaturka z formie latarni z cebulastym hełmem i trójlistnym krzyżem. Styl kościoła należy określić na późny barok z elementami klasycyzmu. Kubatura obiektu wynosi 1980 m³, zaś powierzchnia 396 m². Po 2013 r. obiekt przeszedł generalną renowację.

Fot. Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Karniewie

Źródło: fotografia własna

Karniewo - dwór

Autorzy budowy i przebudowy nieznani. Wieś Karniewo istniała już w 1240 r. W 1376 r. ufundowany został pierwszy kościół w Karniewie przez miejscowego dziedzica. Być może rezydował na miejscu tzw. gródka rycerskiego na kępie wśród stawów na terenie parku. Wieś związana jest od XV w. z rodem Karniewskich, którzy byli panami wsi aż do XIX w. Następnie właścicielami byli Pissarzowscy, a od końca XIX w. odnotowuje się liczne zmiany właścicieli. W 1939 r. był nim Babecki. W czasie II wojny światowej dwór został skonfiskowany i znacznie przebudowany przez Niemców. Z końcem 1944 r. był tu szpital frontowy, a w parku chowano żołnierzy niemieckich (zostali przeniesieni). Po wojnie znajdował się tu Dom Dziecka. Obecnie dwór i park stanowią własność prywatną. Wejście na teren zespołu nie jest możliwe. Budynek mieszkalny o dużej kubaturze, dwukondygnacyjny z poddaszem użytkowym, wolnostojący, otynkowany, ustawiony w głębi parku. Dach naczółkowy kryty dachówką, w połaci dachowej okna poddaszowe. Stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, pcv, wtórna, wielopolowa z zachowanym wymiarem i kształtem. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzyms wieńczący, międzykondygnacyjny, pilastry w narożach budynku, bonie w ryzalicie, ozdobne obramowania otworów okiennych z naczółkami powyżej. W elewacji wzdłużnej zachodniej trzyosiowy ryzalit zwieńczony dachem dwuspadowym z tarasem oraz portykiem z kolumnami, powyżej balkon. W elewacji wzdłużnej wschodniej ryzalit zwieńczony dachem dwuspadowym. Ponadto, w połaciach dachowych znajdują się jednoosiowe wystawki z dwuspadowymi daszkami.

Kubatura:

- piwnice – ok. 900 m³;
- parter – ok. 1400 m³;
- poddasze – ok. 1150 m³.

Powierzchnia:

- piwnice – ok. 270 m²;
- parter – ok. 300 m²;
- poddasze – ok. 250 m².

Od 2013 r. w obiekcie nie zaszły większe zmiany.

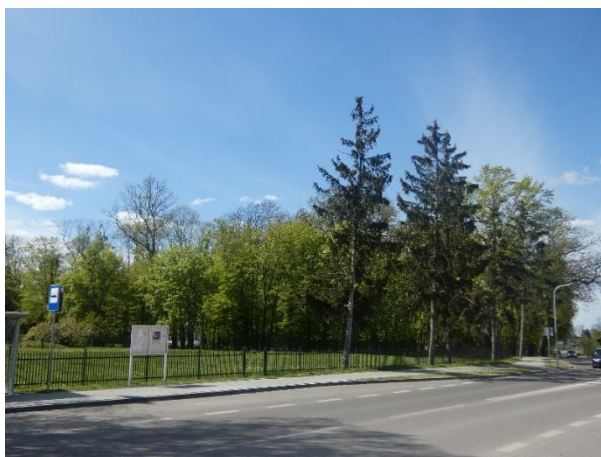
Fot. Dwór w Karniewie

Źródło: fotografia własna

Karniewo – park dworski

Park o powierzchni ok. 8,5 ha, stanowi własność prywatną i nie jest ogólnodostępny. W parku znajduje się staw w części południowo-zachodniej o pow. ok. 1,5 ha. Na terenie parku krajobrazowego znajduje się zabytkowy dwór wpisany do rejestru zabytków. Najliczniejszy drzewostan stanowią lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe, klony zwyczajne oraz graby pospolite. Do dworu prowadzi zachowana aleja lipowa. W parku znajdują się następujące pomniki przyrody:

- dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - pierśnica: 107 cm; obwód: 336 cm; wysokość: 24 m, dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - pierśnica: 93 cm; obwód: 292 cm; wysokość: 23 m – zespół 2 drzew ustanowionych pomnikiem 2008-03-21.
- dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - pierśnica: 101 cm; obwód: 317 cm; wysokość: 24 m, dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - pierśnica: 103 cm; obwód: 324 cm; wysokość: 25 m, dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - pierśnica: 106 cm; obwód: 333 cm; wysokość: 25 m – zespół 3 drzew ustanowionych pomnikiem 2008-03-21.

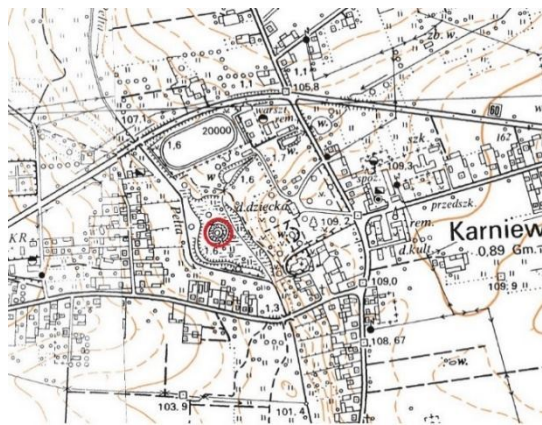
Fot. Park dworski w Karniewie

Źródło: fotografia własna

Karniewo - pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego

Gródek znajdował się w dobrach książąt mazowieckich, którzy przepisali go częściowo biskupom płockim. Pierwotnie otoczony był podwójną fosą i podwójnym wałem. Stanowisko zostało odkryte w 1994 r. przez archeologa Marka Gerlacha, zaś pierwsze prace archeologiczne przeprowadzono w październiku 1995 r. pod kierownictwem archeologa Zbigniewa Dłubakowskiego. W obrębie gródka odkryto grot bełtu kuszy, liczną ceramikę średniowieczną i nowożytną oraz monetę – grosz praski króla Czech wybitą w latach 1346-1378. Kolejne badania przeprowadzone zostały w listopadzie 1995 r. pod przewodnictwem Agaty Byszewskiej-Levau

oraz Jacka Kowalewskiego. Wydobyto ok. 100 fragmentów ceramiki średniowiecznej, 20 drobnych fragmentów kości zwierzęcych, 13 przedmiotów metalowych, w tym belt od kuszy oraz nieczytelną monetę.

Ryc. Pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego w Karniewie

Źródło: mapa pogładowa

Romanowo, Słoniawy, Zakrzewo - Mławska Kolej Dojazdowa

Mławska Kolej Dojazdowa rozciąga się na odcinku około 74 km pomiędzy Mławą a Makowem Mazowieckim i jest ostatnią trasą kolei wąskotorowej na północnym Mazowszu. Przyczyny powstawania „wąskotorówki”, nazywanej tak ze względu na węższy rozstaw szyn w stosunku do kolei normalnotorowej, wynikały z faktu prowadzonych w roku 1915 działań wojennych. Konieczność szybkiego zaopatrzenia oddziałów operujących przy linii frontu przy wykorzystaniu taniej technologii wpłynęła na powstanie w ciągu dwudziestu trzech dni pierwszego odcinka trasy pomiędzy Mławą a Przasnyszem. Mniejsze i lżejsze składy kolejowe wymagały mniejszych nakładów finansowych, tory zajmowały mniej miejsca i nie zachodziła potrzeba wykonywania głębokich przekopów i nasypów. Wytyczona przez Niemców 7 lipca 1915 r. trasa była gotowa 30 lipca. Wraz z przesuwaną się na wschód linią frontu rozwijał się także tor kolei wąskotorowej, który w roku 1918 dotarł do wsi Pasieki z Makowem Mazowieckim i Różanem. W ten sposób połączono dwa węzły kolei normalnotorowej Warszawa – Mława – Gdańsk oraz Warszawa – Tłuszcz – Ostrołęka. Po roku 1921 większość linii wzniesionych i wykorzystywanych przez wojsko została przekazana pod nadzór Ministerstwa Komunikacji, a z czasem na własność Polskim Kolejom Państwowym. W tym okresie mławską wąskotorówkę połączono z węzłem ciechanowskim. Należy podkreślić, że powstanie sieci kolei wąskotorowej w Ciechanowie i Krasnem związane było z funkcjonującymi w tych ośrodkach cukrowniami, gdzie transport wąskotorowy wykorzystywany był intensywnie podczas sezonowych produkcji. Po II wojnie światowej na kolejce wprowadzono ruch osobowy, a możliwość przejazdów trwała do lat osiemdziesiątych dwudziestego wieku. W roku 1960 wprowadzono modernizację torów polegającą na zmianie rozstawu szyn z 600 mm na 750 mm. Mławska Kolej Dojazdowa jako instytucja została zlikwidowana w roku 2001. Niniejszy fragment opisu Mławskiej Kolei Wąskotorowej pochodzi ze strony internetowej: <https://www.mlawa.pl/artukul/nowa-wies-mlawska-kolej-dojazdowa>. Na terenie Gminy Karniewo odcinek wąskotorówki przechodzi przez północno-wschodnią część gminy przez miejscowości: Słoniawy, Romanowo, Zakrzewo. Długość linii kolejowej przechodząca przez administracyjne granice wsi Romanowo to ok. 14 m, wsi Słoniawy - 1,2 km, wsi Zakrzewo - 4,2 km.

Fot. Mławska Kolej Dojazdowa w Zakrzewie

Źródło: fotografia własna

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Karniewo przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, inwentaryzacji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Karniewo. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela . Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szanse	Zagrożenia
1.Możliwość pozyskania środków europejskich z nowej perspektywy finansowej 2021-2027. 2.Możliwość finansowania prac konserwatorskich ze środków budżetu państwa, w sposób szczególny w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. 3.Zmieniona ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wymusza opracowanie Planów ogólnych – zwiększona rola zabytków w procesie planowania. 4.Edukacja mieszkańców gminy w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. 5.Coraz większa wartość źródeł zewnętrznych możliwa do pozyskania na prace przy obiektach zabytkowych. 6.Systematyczna praca nad dokumentacją związaną z zabytkami. 7.Wykorzystanie historii gminy do działań promocyjnych. 8.Upowszechnianie historii gminy wśród mieszkańców.	1.Brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków. 2.Brak możliwości pozyskania dofinansowań na szczeblu powiatowym. 3.Zmiany prawne w zakresie prowadzenia badań archeologicznych. 4.Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. 5.Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. 6.Nadrzędna funkcja prawa własności właścicieli nad prawem ochrony zabytków. 7.Niechęć właścicieli obiektów zabytkowych do służb ochrony konserwatorskiej. 8.Niezrozumienie społeczne dotyczące tematyki zabytków. 9.Roszczeniowa postawa właścicieli obiektów zabytkowych. 10.Samowolne działania właścicieli zabytków przy ich remontach. 11.Zawężony rynek specjalistów w dziedzinie renowacji i konserwacji zabytków. 12.Kosztowne i rosnące wydatki na prace przy obiektach zabytkowych. 13.Niska świadomość mieszkańców na temat prowadzenia prac przy obiektach zabytkowych.
Mocne strony	Słabe strony
1.Występujące zabytki wpisane do rejestru zabytków. 2.Zachowane budownictwo drewniane.	1.Niezadawalający stan części obiektów zabytkowych, w sposób szczególnie drewnianych budynków mieszkalnych.

<p>3. Bardzo dobry stan zabytkowych kościołów i parków dworskich.</p> <p>4. Zachowane historyczne cmentarze, nagrobki, rozplanowane ciągi komunikacyjne.</p> <p>5. Występujące stanowiska archeologiczne o wysokiej wartości poznawczej.</p> <p>6. Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków.</p> <p>7. Zaktualizowany plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.</p> <p>8. Licznie występujące zabytki ruchome.</p> <p>9. Funkcjonująca Izba Pamięci w Karniewie.</p> <p>10. Bogata historia, znaczące walory kulturowe, ciekawe miejsca.</p> <p>11. Bogate dziedzictwo niematerialne gminy.</p> <p>12. Występujące zespoły ludowe utożsamiające się z historią gminy i propagujące dziedzictwo niematerialne gminy.</p> <p>13. Występująca potrawa lokalna utożsamiana z gminą – zawijas kartoflany ze Szwelic.</p> <p>14. Zmieniona forma corocznego wydarzenia organizowanego w Karniewie – Stopa 2022 promująca zespoły ludowe.</p> <p>15. Nowo wydana monografia gminy uwzględniająca historię, dziedzictwo, zwyczaje i zabytki gminy.</p> <p>16. Występujące organizacje pozarządowe na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz koła gospodyń wiejskich.</p>	<p>2. Popadająca w zapomnienie i degradację linia kolejki wąskotorowej.</p> <p>3. Brak możliwości zwiedzania dworu w Karniewie - jednego z najważniejszych zabytków na terenie gminy.</p> <p>4. Licznie ocieplone styropianem historyczne elewacje budynków mieszkalnych.</p> <p>5. Niezachowane zespoły folwarczne.</p> <p>6. Brak informacji o zabytkach, dziedzictwie kulturowym na stronie internetowej gminy.</p> <p>7. Niewystarczające środki gminy na przyznanie dotacji celowych dla wszystkich potrzebujących zabytków.</p> <p>8. Brak uchwały w sprawie dotowania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych z budżetu gminy.</p> <p>9. Przekształcone układy przestrzenne miejscowości, rozproszenie zabudowy.</p> <p>10. Nieoznakowane zabytki rejestrowe.</p> <p>11. Nieopracowany herb gminy stanowiący jej wizytówkę oraz będący nośnikiem wartości niematerialnych.</p> <p>12. Nieaktualna Strategia Rozwoju Gminy, brak Programu Rewitalizacji.</p>
--	---

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń wypracowanych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

1. *Rewaloryzacja i zachowanie dziedzictwa kulturowego*
2. *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego*
3. *Działania społeczne na rzecz dziedzictwa kulturowego*
4. *Promocja gminy w oparciu o jej historię i zabytki*

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027:

- 1.1. *Poprawa stanu obiektów zabytkowych*
- 1.2. *Wzrost atrakcyjności dziedzictwa kulturowego*
- 2.1 *Wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych*
- 2.2 *Zachowanie ładu przestrzennego*
- 2.3 *Dokumentacja na rzecz zarządzania zasobem kulturowym*
- 3.1 *Edukacja i wsparcie społeczne*
- 3.2 *Współpraca z właścicielami zabytków*
- 4.1 *Promocja*

7.3 Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo na lata 2024-2027. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu Wójt Gminy Karniewo sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je Radzie Gminy Karniewo. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielono na 2 etapy. Pierwszy na lata 2024-2025, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2026 r. oraz drugi przypadający na lata 2026-2027. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2026-2027.

Zadania w okresie 2024-2025 będą miały głównie charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2026-2027. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz gminy z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela . Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2024-2025	2026-2027	Realizator
Priorytet 1. Rewaloryzacja i zachowanie dziedzictwa kulturowego				
1.1 Poprawa stanu obiektów zabytkowych	1. Konserwacja i restauracja ołtarzy w Kościele p.w. Wszystkich Świętych w Karniewie.			P
	2. Renowacja obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus.			P
	3. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytkowego budynku GOPS przy ul. Pułtuskiej w Karniewie.			UG
	4. Prowadzenie prac pielęgnacyjnych i bieżących prac porządkowych w parku w Łukowie.			UG
	5. Aplikowanie z wnioskami o dofinansowanie w konkursach na remonty i konserwację zabytków.			UG
1.2. Wzrost atrakcyjności dziedzictwa kulturowego	1. Opracowanie projektu herbu gminy zgodnie z zasadami heraldyki.			UG
	2. Wyeksponowanie najważniejszych zabytków gminy poprzez działania promocyjne.			UG
	3. Przeprowadzenie kwesty na rzecz ratowania historycznych nagrobków na cmentarzu w Szwelicach i Karniewie.			UG, W
	4. Podjęcie działań mających na celu oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków.			UG
Priorytet 2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego				
2.1. Wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych	1. Zamieszczenie GPOnZ na stronie internetowej gminy.			UG
	2. Publikacja sprawozdań z realizacji GPOnZ.			UG
	3. Rozbudowa strony internetowej gminy o zdjęcia obiektów zabytkowych.			UG
	4. Zamieszczenie historycznych zdjęć, pocztówek Karniewa i okolic oraz pozostałych skanów dokumentów historycznych na stronie internetowej gminy.			UG
	5. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy informacji o zabytkach, zdjęcia, opisy, ciekawostki.			UG
2.2. Zachowanie ładu przestrzennego	1. Monitoring obiektów zabytkowych.			UG
	2. Opracowanie Planu Ogólnego uwzględniającego ochronę zabytków.			UG
	3. Opracowanie nowych MPZP na obszarach gdzie występują zabytki nieruchome i stanowiska archeologiczne.			UG
2.3. Dokumentacja na rzecz zarządzania zasobem kulturowym	1. Przystąpienie do prac mających na celu przygotowanie uchwały na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.			UG
	2. Zaktualizowanie Strategii Rozwoju Gminy.			UG
	3. Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji.			UG
Priorytet 3. Działania społeczne na rzecz dziedzictwa kulturowego				
3.1. Edukacja i wsparcie społeczne	1. Wsparcie na rzecz zespołów ludowych, organizacji pozarządowych krzewiących lokalne tradycje oraz Kół Gospodyń Wiejskich.			UG
	2. Organizacja wyjazdów tematycznych dla dzieci, młodzieży oraz seniorów do miejsc o wysokich wartościach kulturowych.			UG, GOK, Sz
	3. Wspieranie funkcjonowania Izby Regionalnej.			UG
	4. Udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego dla pracowników Urzędu Gminy.			UG

	5. Organizacja konkursów o tematyce związanej z zabytkami – testy wiedzy, konkursy fotograficzne, itp.			UG, GOK
3.2. Współpraca z właścicielami zabytków	1. Uzgodnienie zasad udostępniania najważniejszych i najbardziej wartościowych zabytków z ich właścicielami – dwór w Karniewie.			UG
	2. Informowanie właścicieli zabytków o możliwościach finansowania prac przy zabytkach.			UG
	3. Wprowadzenie ulg podatkowych dla właścicieli zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.			UG
	4. Bieżący kontakt z właścicielami zabytków, informowanie o korzyściach płynących z posiadania obiektu zabytkowego.			UG
Priorytet 4. Promocja gminy w oparciu o jej historię i zabytki				
4.1. Promocja	1. Kontynuacja organizacji imprezy STOPA oraz zwiększenie rangi wydarzenia.			UG, GOK
	2. Popularyzacja i promocja Monografii Gminy.			UG, B
	3. Promocja lokalnej potrawy (zawijas kartoflany ze Szwelic) poprzez wystawy, konkursy kulinarne, itp.			GOK, KGW
	4. Wzmocnienie promocji Izby Regionalnej poprzez propagowanie dnia otwartego.			IR, UG
	5. Utworzenie regionalnego szlaku turystycznego po najciekawszych zabytkach gminy.			UG, GOK

Źródło: opracowanie własne

B – gminna biblioteka publiczna

IR-Izba Regionalna

GOK – gminny ośrodek kultury

KGW – koła gospodyń wiejskich

UG – Urząd Gminy

P – parafie

Sz – szkoły z terenu gminy

W - wolontariusze

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, gminnego programu opieki nad zabytkami, uchwalenie Planu Ogólnego i innych dokumentów strategicznych, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);

2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich lub krajowych oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);

3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafiami, jednostkami własnymi gminy, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);

4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2028-2031).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Wójt Gminy Karniewo sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo przyjmuje Rada Gminy Karniewo, po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Karniewo ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Karniewo Wójt Gminy Karniewo sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Karniewo.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- c) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu 1.

- liczba zabytków we własności gminy, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba zabytków ogółem, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba złożonych wniosków o dofinansowanie na prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych;
- wartość otrzymanych dotacji na renowację zabytków;
- liczba obiektów zabytkowych oznakowanych niebiesko-białą tarczą;
- wartość zebranych datków na rzecz ratowania historycznych nagrobków.

W ramach priorytetu 2.

- liczba osób, które odwiedziły stronę internetową gminy w zakładce „zabytki”;
- liczba nowo zamieszczonych materiałów w zakładce „zabytki”;
- liczba nowo opracowanych MPZP;
- procentowy udział pokrycia gminy MPZP.

W ramach priorytetu 3.

- wartość finansowa na rzecz wsparcia zespołów ludowych, organizacji pozarządowych krzewiących lokalne tradycje oraz Kół Gospodyń Wiejskich, Izby Regionalnej;
- liczba zorganizowanych wycieczek do miejsc o wysokich wartościach kulturowych;
- liczba osób, które wzięły udział w konkursach nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii gminy;
- liczba urzędników gminnych, którzy brali udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego;

W ramach priorytetu 4.

- liczba nowo zorganizowanych wydarzeń i imprez związanych z dziedzictwem kulturowym;
- liczba osób, które odwiedziły Izbę Regionalną podczas dnia otwartego;
- ogólna liczba działań promocyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego, która została zrealizowana.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorzady konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-financingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018 r. na podstawie art. 107a-107d ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w trybie działu IVa Kodeksu postępowania administracyjnego. Wpływami do Funduszu są ponadto nawiazki zasądzane przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wpłaty na Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków będą dokonywane na rachunek bankowy prowadzony przez Bank Gospodarstwa Krajowego. W latach 2018-2020 udzielono 56 dotacji na łączną kwotę 10 mln 440 tys. 400 zł.

Programy MKiDN 2024

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. W latach 2016-2023 w ramach Programów Ministra na cele kulturalne przekazanych zostało łącznie 3,1 mld zł. Na rok 2024 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W edycji programu na 2024 r. planowane są dwa terminy naboru – do 31 października 2023 r. na prace planowane do wykonania w 2024 r. oraz do 31 marca 2024 r. na refundację prac, wykonanych w latach 2021-2023. Dokumentem wymaganym na etapie składania wniosku jest skan aktualnego na dzień składania wniosku pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace, będące przedmiotem wniosku.
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków ma na celu odbudować blask zabytków w całej Polsce. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez BGK. Program skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego na bezzwrotne dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ramach ogłoszonego Naboru, Wnioskodawcy przysługuje prawo do złożenia maksymalnie dziesięciu wniosków o dofinansowanie, w limicie dofinansowania nieprzekraczającym dla każdego z wniosków 3 500 000 zł. Dofinansowanie z Programu może wynieść

maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny wynosi 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl. Z dniem 16.08.2023 r. zakończony został nabór wniosków w ramach drugiego naboru.

W ramach programu rządowego Polski Ład Gmina Karniewo otrzymała następujące dotacje:

- konserwacja i restauracja ołtarzy w Kościele p.w. Wszystkich Świętych w Karniewie – kwota dofinansowania: 921 200,00 zł – edycja pierwsza;
- renowacja obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus – kwota dofinansowania: 58 800,00 zł – edycja pierwsza.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Oferta finansowania NFOŚiGW jest bardzo różnorodna, gdyż możliwość uzyskania dofinansowania obejmuje:

- środki krajowe;
- środki unijne;
- środki norweskie i EOG;
- System Zielonych Inwestycji – GIS;
- państwowe jednostki budżetowe;
- pomoc publiczną;
- wsparcie NFOŚiGW
- pomoc dla sektorów energochłonnych.

W ostatnich latach NFOŚiGW dofinansowywał prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczyły poprawy efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, w tym budynków zabytkowych. Dofinansowania otrzymywały również projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych. Obecnie nie są prowadzone nabory, niemniej należy bacznie obserwować stronę internetową NFOŚiGW czy nabory się nie pojawiły. W najbliższym czasie należy spodziewać się nowych konkursów ze względu na priorytetowe działania w obszarze zmian klimatycznych oraz nowych polityk energetycznych.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2024 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo;
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

W ramach priorytetu V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu (cel szczegółowy 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych) realizowane będą następujące typy projektów:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

Grupa docelowa: mieszkańcy WM, w tym osoby ze specjalnymi potrzebami, użytkownicy – odbiorcy, widzowie instytucji kultury, turyści.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 22 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 5 500 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wieczności nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 30 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 11 000 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wieczności nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 31 387 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł.

Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowiąc będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej.

W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;

- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” to konkurs o wieloletniej tradycji, już od 1975 r. promuje właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, którzy w sposób wzorowy prowadzą prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne, a także działają systematycznie na rzecz właściwego utrzymania zabytków zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Procedury konkursowe prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Nagrodzenie i wyróżnieni otrzymują dyplomy Generalnego Konserwatora Zabytków i tablice „Zabytku Zadbano” do oznakowania obiektów. Nagrodzone zabytki są prezentowane w dedykowanych wydawnictwach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, przekazywanych właścicielom zabytków i przedstawicielom ogólnopolskiego środowiska konserwatorskiego. Rozstrzygnięcie edycji 2023 r. miało miejsce w czerwcu.

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi nabory wniosków o przyznanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa, będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dla wnioskodawców starających się o dotację docelową obowiązuje Zarządzenie z dnia 23.10.2023 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu naboru oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu Państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ww. regulamin określa zasady i tryb postępowania przy ubieganiu się o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w tym:

- uprawnionych wnioskodawców;
- koszty kwalifikujące się do dofinansowania;
- warunki udzielania dotacji celowej;
- tryb naboru wniosków;
- kryteria oceny wniosków.

Aby ubiegać się o dofinansowanie należy założyć konto oraz zarejestrować się przez system Witkac. Wnioski można składać w wyznaczonych naborach.

W dniach 1-30 listopada 2023r. trwał nabór wniosków o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do wykonania w roku 2024.

Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Z budżetu Województwa Mazowieckiego mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego. Aby wziąć udział w naborze, należy złożyć wniosek wraz z załącznikami za pośrednictwem generatora wniosków w serwisie Witkac (www.witkac.pl). Podmiotem ubiegającym się o dotację może być każdy podmiot będący właścicielem bądź posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie oparte jest o tytuł prawny do zabytku, wynikający z użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, albo stosunku zobowiązaniowego, zwany dalej "Wnioskodawcą". O dofinansowanie nie mogą ubiegać się jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 72 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Gminy niniejszego Programu do końca 2027 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

Art.81. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Karniewo nie posiada stosownej uchwały, dzięki której dofinansowywałaby prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Podjęcie takiej uchwały zaproponowane zostało jako jedno z zadań w niniejszym Programie w ramach priorytetu 2.3. Dokumentacja na rzecz zarządzania zasobem kulturowym. Mając na uwadze fakt, iż Gmina Karniewo jest niewielką gminą większą środki, które będzie mogła przeznaczyć na ww. prace są okrojone.

Do największych wyzwań w ramach obowiązującego okresu 2024-2027 należy zaliczyć następujące zadania priorytetowe:

1. Konserwacja i restauracja ołtarzy w Kościele p.w. Wszystkich Świętych w Karniewie.
2. Renowacja obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus.
3. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytkowego budynku GOPS przy ul. Pułtuskiej w Karniewie.
4. Prowadzenie prac pielęgnacyjnych i bieżących prac porządkowych w parku w Łukowie.

Szacuje się, że w ramach zadań własnych Gminy coroczna kwota na finansowanie zadań wskazanych w GPOnZ wyniesie ok. 15 000,00 zł brutto.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Gminę Karniewo oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- koła gospodyń wiejskich i organizacje pozarządowe;
- Izbę Regionalną „OFICYNA” w Karniewie;
- parafie z terenu Gminy Karniewo;
- Gminny Ośrodek Kultury w Karniewie;
- Starostwo Powiatowe w Makowie Mazowieckim;
- Mazowiecki Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Ostrołęce;
- właściciele obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy, programie rewitalizacji oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których podejmowana jest lub będzie tematyka dziedzictwa kulturowego.

ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Uwagi
1	Chelchy Kmiece	dwór	33	kon. XIX w.	
2	Czarnostów	majątek Czarnostów (zespół dworsko-folwarczny)		1870 r.	
3	Czarnostów	park podworski		pocz. XX w.	
4	Czarnostów	budynek mieszkalny	52A	pocz. XX w.	
5	Czarnostów	spichlerz	52	pocz. XX w.	
6	Karniewo	cmentarz parafialny		2 poł XIX w.	
7	Karniewo	grota piwniczna	ul. Mazowiecka 3	1934 r.	
8	Karniewo	zespół kościelny	Pl. Kościelny 3	kon. XVI w., XIX w.	
9	Karniewo	kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	Pl. Kościelny 3	kon. XVI w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-93 z dn. 8.12.1961 r.
10	Karniewo	dzwonnica przykościelna	Pl. Kościelny 3	poł. XIX w.	
11	Karniewo	brama przykościelna	Pl. Kościelny 3	XIX w.	
12	Karniewo	kapliczka	Pl. Kościelny 3	poł. XIX w.	

13	Karniewo	plebania	Pl. Kościelny 4	k. XIX w.	
14	Karniewo	budynek gospodarczy przy plebanii	Pl. Kościelny 5	1912 r.	
15	Karniewo	zespół podworski	ul. Parkowa 1	poł. XIX w., I ćw. XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
16	Karniewo	dwór	ul. Parkowa 1	I ćw. XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
17	Karniewo	park dworski	ul. Parkowa 1	poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
18	Karniewo	pozostałości średniowiecznego gródka rycerskiego	ul. Parkowa 1	średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-274 z dn. 6.12.1993 r.
19	Karniewo	budynek administracyjny - Urząd Pocztowy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (d. Urząd Gminy)	ul. Pułtуска 5	ok. 1925 r.	
20	Karniewo	budynek mieszkalny	ul. Szkolna 11	ok. 1930 r.	
21	Karniewo	budynek mieszkalny	ul. Zawodzie 4	1912 r.	
22	Krzemień	park podworski	21	1911-1916 r.	
23	Łukowo	park podworski	80	k. XIX w.	
24	Łukowo	spichlerz	80	1873 r.	
25	Romanowo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.
26	Słoniawy	budynek mieszkalny	7	ok. 1950 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.
27	Słoniawy	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	
28	Szwelice	cmentarz parafialny	8	2 poł XIX w.	
29	Szwelice	kościół parafialny	8	I ćw. XXw.	
30	Szwelice	plebania	85A	pocz. XX w.	
31	Tlucznice	budynek mieszkalny	32a	1930 r.	
32	Wronowo	spichlerz	8	I ćw. XX w.	
33	Zakrzewo	przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej		1915 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A-273 z dn. 25.03.1994 r.

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne – stanowiska archeologiczne

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr na obszarze	Nr w miejscowości	Funkcja	Datowanie
1	Wronowo	43-65	1	1	osada, ślad osadnictwa	XIII-XIV w., XIV-XV-XVIII w.
2	Wronowo	43-65	2	2	ślad osadnictwa	XIII-XIV-XVI w.
3	Łukowo	43-65	3	1	osada, osada, osada	p. epoka brązu-okres halszacki, XI-XIII w., XIII-XIV w.
4	Łukowo	43-65	4	2	cmentarzysko	okres lateński-okres wpływów rzymskich
5	Łukowo	43-65	5	3	osada, nieokreślona	okres wpływów rzymskich, starożytność
6	Łukowo	43-65	6	4	ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	okres halszacki-okres wpływów rzymskich, XII-XIII/XVI w.
7	Wólka Łukowska	43-65	7	1	nieokreślona, osada, cmentarzysko	mezolit, okres halszacki, okres wpływów rzymskich
8	Wólka Łukowska	43-65	8	2	ślad osadnictwa	XII-XIII w.
9	Łukowo	43-65	10	5	osada, ślad osadnictwa	p. okres wpływów rzym., XIII-XIV w.
10	Łukowo	43-65	11	6	osada	okres wpływów rzym. B/C1 do C2
11	Łukowo	43-65	12	7	ślad osadnictwa, osada	starożytność, XII-XIII-XIV w.
12	Łukowo	43-65	13	8	osada, osada	XIII w., XIII-XVI w.
13	Łukowo	43-65	14	9	ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura łużycka, wczesne średniowiecze
14	Wólka Łukowska	43-65	18	3	osada	kultura łużycka, H-C
15	Łukowo	43-65	19	10	ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	okres lateński-okres wpływów rzymskich, XIII-XIV w.
16	Romanowo	43-66	1	1	ślad osadnictwa, osada, ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu, wczesny okres wpływów rzymskich, średniowiecze
17	Romanowo	43-66	2	2	ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych - neolit, starożytność, wczesne średniowiecze i średniowiecze
18	Romanowo	43-66	3	3	ślad osadnictwa	kultura trzcieniecka - wczesna epoka brązu
19	Żabin Karniewski	43-66	4	1	osada	średniowiecze
20	Chełchy Kmiece (d. Załuski)	43-66	5	1	ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze I nowożytność
21	Leśniewo	43-66	6	1	osada	XIV-XVII w.
22	Rutki	43-66	7	2	osada, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza (późny okres halszacki-wczesny okres lateński), średniowiecze
23	Malechy	43-66	9	1	ślad osadnictwa	średniowiecze
24	Leśniewo	43-66	10	2	osada, osada	późny okres lateński - wczesny okres wpływów rzymskich, późny okres wpływów rzymskich - C1
25	Leśniewo	43-66	11	3	cmentarzysko	późny okres lateński.-wczesny okres wpływów

						rzymskich, wczesne średniowiecze
26	Chełchy-Klimki	43-66	12	1	cmentarzysko, ślad osadnictwa	późny okres halsztacki - wczesny okres wpływów rzymskich, średniowiecze
27	Chełchy-Chabdzyno	43-66	13	1	ślad osadnictwa	późny okres lateński- wczesny okres wpływów rzymskich
28	Leśniewo	43-66	14	4	osada	XIV-XVI w.
29	Malechy	43-66	15	2	osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura przeworska - wczesny okres lateński, późny okres lateński, średniowiecze
30	Leśniewo	43-66	16	5	osada, osada, ślad osadnictwa	starożytność - w tym 1 fragment z wczesnej epoki brązu, okres lateński-wczesny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
31	Leśniewo	43-66	17	3	osada, osada	późny okres lateński-wczesny okres wpływów rzymskich do C1, po XIII w.
32	Leśniewo	43-66	18	6	cmentarzysko, osada	okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
33	Chełchy Klimki	43-66	19	4	osada	późna epoka brązu-okres halsztacki
34	Chełchy Klimki	43-66	20	5	osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	okres halsztacki, późny okres lateński, wczesny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
35	Chełchy Klimki	43-66	21	6	osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	epoka brązu-okres lateński, wczesny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
36	Chełchy-Chabdzyno	43-66	22	6	osada, osada	kultura łużycka - późna epoka brązu-wczesny okres lateński, XIII-XIV-XV w., XVII-XVIII w.
37	Chełchy-Chabdzyno	43-66	23	3	ślad osadnictwa	późna epoka brązu-okres halsztacki
38	Malechy	43-66	24	3	osada, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza-okres halsztacki-okres lateński, XII-XIII w.
39	Rutki	43-66	26	7	osada, ślad osadnictwa	okres halsztacki?, XII-XIII w.
40	Chełchy-Jakusy	43-66	27	1	ślad osadnictwa	późny okres wpływów rzymskich
41	Chełchy-Jakusy	43-66	28	2	osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	p. okres wpływów rzymskich, okres wędrówek ludów-wczesne średniowiecze?, średniowiecze
42	Chełchy Iłowe	43-66	29	1	osada, ślad osadnictwa	kultura łużycka, późny okres wpływów rzymskich
43	Obiecanowo	43-67	19	1	nieokreślona	późne średniowiecze - XIV-XVI w.
44	Obiecanowo	43-67	20	2	nieokreślona	średniowiecze
45	Słoniawy	43-67	22	1	osada	późne średniowiecze, nowożytność XIV-XVII w.
46	Słoniawy	43-67	23	2	nieokreślona	starożytność- epoka brązu
47	Obiecanowo	43-67	24	1	nieokreślona, osada	starożytność, późne średniowiecze, nowożytność, XIV-XVII w.
48	Obiecanowo	43-67	28	2	nieokreślona, osada	starożytność, średniowiecze
49	Obiecanowo	43-67	29	3	nieokreślona, osada	starożytność, późne średniowiecze - XIV-XVI w.
50	Obiecanowo	43-67	30	4	nieokreślona, nieokreślona	starożytność, średniowiecze
51	Obiecanowo	43-67	31	5	nieokreślona, osada	kultura łużycka, średniowiecze

52	Obiecanowo	43-67	32	6	osada	późne średniowiecze, nowożytność - XIV-XVII w.
53	Obiecanowo	43-67	33	7	osada	kultura łużycka
54	Tłucznice	44-65	28	1	osada	kultura łużycka (okres halszacki)
55	Rutki	44-65	29	1	osada	kultura łużycka (epoka brązu-okres halszacki)
56	Byszewo	44-66	1	1	osada, osada	okres lateński- wczesny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze - XIII w.
57	Czarnostów-Polesie	44-66	2	1	nieokreślona, osada	okres wpływów rzym., XIIIw. i później
58	Byszewo	44-66	3	2	nieokreślona, cmentarzysko, ślad osadnictwa	epoka kamienia, kultura łużycka- kultura grobów kloszowych, wczesne średniowiecze
59	Czarnostów	44-66	4	1	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze po XIII-XIV w.
60	Czarnostów-Polesie	44-66	5	2	cmentarzysko	p.okres lateński-wcz.okres wpływów rzymskich
61	Czarnostów-Polesie	44-66	6	3	nieokreślona, cmentarzysko, osada, ślad osadnictwa	okres późno lateński -wczesny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, XIV, XV w.
62	Czarnostów-Polesie	44-66	7	3	nieokreślona, osada, nieokreślona	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, wczesne średniowiecze
63	Czarnostów-Polesie	44-66	8	5	ślad osadnictwa	kultura łużycka, wczesne średniowiecze
64	Czarnostów-Polesie	44-66	9	6	osada	wczesne średniowiecze i średniowiecze, XI-XIIw., XIII-XIV/XVw.
65	Byszewo	44-66	10	3	nieokreślona, osada	starożytność, po XIII-XIV w.
66	Czarnostów	44-66	11	2	ślad osadnictwa, osada	okres halszacki, po XII-XIII-XIVw.
67	Byszewo	44-66	12	1	osada	XII w.
68	Byszewo	44-66	13	4	ślad osadnictwa, osada	okres lateński/okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze - XII- XIII w.
69	Karniewo	44-66	14	1	osada	wczesne średniowiecze - XI-XIII w.
70	Karniewo	44-66	15	2	osada, osada	V epoka brązu/okres halszacki-wczesny okres lateński, X w.
71	Karniewo	44-66	16	3	osada	XIII-XIV-XVI w.
72	Karniewo	44-66	17	1	nieokreślona, osada	okres halszacki, do XIIIw., po XIIIw.
73	Rafały	44-66	18	1	ślad osadnictwa, osada	wczesny i średni okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
74	Zelki Dąbrowe	44-67	9	1	ślad osadnictwa	nowożytność
75	Zelki Dąbrowe	44-67	10	2	osada	nowożytność
76	Baraniec	45-66	1	1	nieokreślona, nieokreślona, osada	epoka kmienia, okres wpływów rzymskich/ okres wędrówi ludów, wczesne średniowiecze
77	Baraniec	45-66	2	2	osada, osada	kultura łużycka, XI-XIII w.
78	Szwelice	45-66	3	1	nieokreślona, osada	okres halszacki /okres lateński, X-XIIIw. i po XIIIw.
79	Szwelice	45-66	4	2	nieokreślona, nieokreślona, osada	epoka brązu/okres halszacki, wczesne średniowiecze - XIIIw., XIV-XVI w.

80	Szwelice	45-66	5	3	nieokreślona, osada	neolit, XI-XIIIw., XIVw.
81	Baraniec	45-66	6	3	osada, osada	kultura łużycka, wczesne średniowiecze i po XIII w.
82	Czarnostów	45-66	7	1	osada	XI-XII w., XIIIw.
83	Szwelice	45-66	8	4	nieokreślona, osada, osada	kultura łużycka, wczesne średniowiecze
84	Szwelice	45-66	9	5	osada	XII-XIII w.

Źródło: Gminna ewidencja zabytków